

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
КОРАБЛЕБУДУВАННЯ  
ім. адмірала Макарова  
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ МОРЯ  
КАФЕДРА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ



«ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ»

в.о. зав. кафедри к.е.н. доцент

Корнієнко О.П.

« 18 » грудня 2023 р.

## КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти **«магістр»**

на тему: «Інноваційно - інтенсивний шлях розвитку переробного виробництва півдня України в сучасних умовах»

Виконала: студентка 6 курсу, групи 6411

спеціальності 051 «Економіка»

Стріха Анастасія Олександрівна

Керівник: к.е.н., доцент Гурченков Олександр

Петрович

Миколаїв – 2023 р.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
КОРАБЛЕБУДУВАННЯ ІМЕНІ АДМІРАЛА  
МАКАРОВА**

Факультет економіки моря  
Кафедра інтелектуальної цифрової економіки  
Освітній рівень – перший (магістр)  
Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»  
Спеціальність 051 «Економіка»  
Освітня програма – «Економіка підприємства»

**«ЗАТВЕРДЖУЮ»**

Гарант освітньої програми

к.е.н, професор



Гурченков О.П.

(підпис)

**ЗАВДАННЯ  
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ  
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

Студенту Стріха Анастасія Олександрівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

Тема роботи Інноваційно - інтенсивний шлях розвитку переробного виробництва півдня України в сучасних умовах

Керівник роботи: к.е.н. професор Гурченков Олександр Петрович

Затверджені наказом ректора № 1232 уч від « 17» 10 2023р

1. Термін подання роботи: 22 грудня 2023 року
2. Вихідні дані по роботі: нормативно-правові акти з питань підприємницької діяльності, організації бухгалтерського обліку й фінансової звітності, національні положення (стандарти) та статистичні дані офіційного сайту Головного управління статистики у Миколаївській області.
3. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів)

1. *Методологічні основи інноваційно - інтенсивного шляху розвитку промислових підприємств переробного виробництва.*
2. *Аналіз рівня та динаміки розвитку підприємств переробної галузі південних регіонів України*
3. *Підвищення ефективності діяльності підприємств переробної промисловості за рахунок інноваційно-інтенсивного шляху.*
4. *Охорона праці та безпека в надзвичайних ситуаціях.*

#### 4. Перелік презентаційних матеріалів

1. *Тема роботи.*
2. *Мета роботи.*
3. *Зміст основних нормативно-правових документів, що забезпечують інноваційний розвиток підприємства.*
4. *Систематизація груп факторів, що впливають на інноваційно-інтенсивний розвиток переробних підприємств.*
5. *Обсяги виробництва зернових і зернобобових культур.*
6. *Обсяги виробництва плодоягідної продукції.*
7. *Виробництво харчової продукції.*
8. *Динаміка експорту товарів і послуг Миколаївської області до ЄС.*
9. *Структура експорту товарів Миколаївської області до ЄС.*
10. *Деталізація факторів під назвою «За характером виробництва».*
11. *Послідовність побудови класифікації інноваційно-інтенсивних факторів.*
12. *Напрямки та фактори інноваційно - інтенсивного розвитку.*

#### 3. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1. Охорона праці та безпека в надзвичайних ситуаціях	<i>Мозговий А.М.</i>	01.09.2023	01.11.2023

## КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Но- мер	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи
1	Визначення наукового керівника роботи	10.2023 р.
2	Вибір теми роботи та її узгодження з науковим керівником	11.2023 р.
3	Складання попереднього плану роботи, узгодження його з науковим керівником	02.2023 р.
4	Збір статистичної інформації в термін проходження практики на базовому підприємстві (установі, організації)	03.2023 р. – 09.2023 р.
5	Вивчення друкованих та електронних джерел, економічних реалій, методичних та наукових видань з теми роботи	09.2023 р.
6	Систематизація інформації та складання розгорнутого плану роботи, затвердження його науковим керівником	09.2023 р.
7	Розробка теоретичного розділу	10.2023 р.
8	Розробка аналітичного розділу	10.2023 р.
9	Розробка проєктного розділу	11.2023 р.
10	Розробка четвертого (спеціального) розділу	11.2023 р.
11	Розробка вступу, висновків, списку використаної літератури та додатків	11.2023 р.
12	Редагування рукопису кваліфікаційної роботи та ознайомлення з ним наукового керівника	05.12.2023 р.
13	Розробка проєкту демонстраційного матеріалу та доповіді	13.12.2023 р.
14	Усунення зауважень наукового керівника та завершення роботи	15.12.2023 р.
15	Подання рукопису кваліфікаційної роботи для перевірки на виявлення збігів / ідентичності / схожості роботи	16.12.2023 р.
16	Подання рукопису кваліфікаційної роботи на попередній захист	17.12.2023 р.
17	Подання роботи рецензенту та отримання рецензії	20.12.2023 р.
18	Захист роботи перед АК	22.12.2023 р.

## Зміст

ВСТУП .....	7
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНО - ІНТЕНСИВНОГО ШЛЯХУ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ПЕРЕРОБНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	10
1.1. Теоретичні засади та нормативно - правові документи, що забезпечують інноваційно - інтенсивний розвиток виробництва.....	10
1.2. Характеристика та особливості екстенсивного та інноваційно - інтенсивного шляху розвитку виробництва.....	20
1.3. Характеристика умов й факторів ефективного інноваційно - інтенсивного розвитку підприємств переробної галузі .....	28
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РІВНЯ ТА ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ ПІВДЕННИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ .....	34
2.1. Переробна промисловість Миколаївської області та її місце в агропромисловому комплексі країни.....	34
2.2. Аналіз рівня та динаміки основних показників діяльності підприємств переробної галузі Миколаївської області.....	39
2.3. Резерви покращення результатів діяльності підприємств переробної промисловості Миколаївської області.....	44
3.1. Сировинна база переробної промисловості України та напрямки її розвитку.....	48
3.2. Інноваційні заходи щодо підвищення ефективності підприємств переробної галузі.....	52
3.3. Удосконалення методики оцінювання ефективності інноваційно – інтенсивного розвитку виробництва.....	65
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ .....	75
4.1. Аналіз нормативно-правової та законодавчої бази щодо охорони праці та безпеки трудової діяльності на підприємстві.....	75

4.2. Аналіз небезпечних та шкідливих факторів, що можуть впливати на працівника у його трудовій діяльності .....	84
ВИСНОВКИ.....	105
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Національні економіки всіх країн, у тому рахунку і України, вирішують глобальну задачу – досягнення стійкого економічного зростання і пошук джерел вирішення та підтримки. Безумовно вирішення цього завдання є головною передумовою виживання конкретної держави у глобальному конкурентному середовищі.

Як свідчать висновки багатьох науковців і аналіз результатів діяльності розвинутих промислових підприємств, вирішення даної задачі можливо з використанням екстенсивного та інтенсивного шляху і головним чином, на базі впровадження інноваційних заходів. Четверта промислова революція, Індустрія - 4.0 в її складі та прискорення темпів науково – технічного прогресу забезпечили появу широкого спектру нових ефективних інноваційних заходів, вибір з них та впровадження в конкретне виробництво, забезпечення значного інноваційно – інтенсивного зростання кінцевих результатів його роботи.

**Метою дослідження** є обґрунтування і вибір інноваційних організаційно - економічних заходів, що забезпечують прискорення інноваційно - інтенсивного розвитку переробної промисловості півдня України в сучасних умовах.

**Об'єктом дослідження** є інноваційна діяльність промислових підприємств, що забезпечує їх стійкий економічний розвиток.

**Предметом дослідження** є організаційно - методична база, що забезпечує достовірну оцінку та підвищення ефективності інноваційно - інтенсивного розвитку переробної промисловості.

Основними завданнями для досягнення вищезазначеної мети є:

- визначення законодавчо - нормативної бази та методологічних засад інноваційного розвитку підприємств переробної галузі;
- дослідження сучасного рівня та динаміки розвитку результатів переробного виробництва Миколаївської області;

– підвищення ефективності діяльності підприємств переробної промисловості за рахунок використання інноваційно – інтенсивного шляху.

**Методи дослідження.** Для досягнення поставленої мети в роботі використано наступні методи: вивчення основної законодавчо-нормативної бази з питань інноваційного розвитку підприємств переробної галузі; статистико-економічний метод для дослідження економічної структури підприємств, табличне та графічне подання отриманих результатів, вивчення статистичних даних Державної служби статистики України, матеріалів Першої міжнародної конференції «Відкрита наука та інновації в Україні», 2022, публікацій Міністерства економіки України; за допомогою порівняльного методу вивчено звітні матеріали, дані фінансової та управлінської звітності підприємств переробного виробництва півдня України; за допомогою методу наукового дослідження вивчено документи експертного оцінювання, матеріали науково - практичних конференцій, монографічної та періодичної літератури, використано матеріали досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців, Інтернет - ресурсів; використано методи аналізу і синтезу для розробки напрямів удосконалення інноваційного розвитку підприємств.

**Наукова новизна** дослідження полягає в проведенні систематизації теоретичних та практичних положень щодо вибору ефективного шляху прискорення розвитку переробної промисловості Південного регіону в сучасних умовах:

Зокрема:

- обґрунтовується пріоритетність використання інноваційно - інтенсивного шляху розвитку переробної галузі в екстремальних умовах, які склалися;

- виконана деталізація класифікаційної системи інноваційно-інтенсивних факторів з урахуванням запропонованого трактування суті поняття «фактор»;

- удосконалена науково - методична база розробки інноваційної програми розвитку підприємств переробної промисловості.

**Практична значимість.** Основні положення дослідження, які становлять його наукову новизну, можуть бути використані промисловими підприємствами з метою покращення їх технічного та фінансового стану. Практичне використання запропонованої системи показників оцінки економічної ефективності в галузях переробної промисловості передбачає орієнтацію підприємства на інтенсивний шлях розвитку та досягнення більш високого рівня ефективності переробної промисловості на основі впроваджень інноваційно – інтенсивних заходів.

Кваліфікаційна робота виконана на 115 сторінках. Містить 4 таблиці, 18 рисунків.

## РОЗДІЛ 1.

### МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНО - ІНТЕНСИВНОГО ШЛЯХУ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ПЕРЕРОБНОГО ВИРОБНИЦТВА

1.1. Теоретичні засади та нормативно - правові документи, що забезпечують інноваційно - інтенсивний розвиток виробництва

У наш час динаміку розвитку та економічного зростання демонструють країни, державна політика яких базується на інноваційно - інтенсивній моделі розвитку, яка передбачає створення надсучасних виробництв на основі використання принципово нових прогресивних технологій та випуску високотехнологічної продукції, активного техніко - технологічного переоснащення та енергозбереження, інтелектуалізацію та цифровізацію виробничої діяльності.

В сучасних умовах стійке економічне зростання виробництва забезпечується лише інноваційно - інтенсивним розвитком діяльності.

В Україні діє ряд нормативно-правових документів, які регулюють інноваційну діяльність. Так, законодавство України у сфері інноваційної діяльності складається із Законів України «Про інноваційну діяльність», «Про інвестиційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну діяльність», "Про наукову і науково-технічну експертизу", та інших нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у цій сфері (див. Табл. 1.1).

Інноваційна діяльність в Україні також регулюється Указами Президента України, Постановами і Розпорядженнями Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, обласними, районними, міськими, селищними, сільськими радами народних депутатів, місцевими державними адміністраціями, виконавчими органами місцевого самоврядування.

Таблиця 1.1. Зміст основних нормативно-правових документів, що забезпечують інноваційний розвиток підприємства

1	2
Назва документу	Зміст
<p>Закон України «Про інноваційну діяльність» [1]</p>	<p>визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом.</p> <p>Згідно із цим Законом державну підтримку одержують суб'єкти господарювання всіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проекти, і підприємства всіх форм власності, які мають статус інноваційних.</p>
<p>Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [2]</p>	<p>визначає організаційні, правові та фінансові засади функціонування та розвитку науково - технічної діяльності</p>
<p>Закон України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні» [3]</p>	<p>формує правову базу ресурсного забезпечення пріоритетних напрямів науково-технологічного оновлення виробництва, формування вітчизняного ринку конкурентоспроможної наукоємної продукції та її просування на світові ринки</p>

## Продовження таблиці 1.1.

1	2
Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [4], Закон України «Про державне регулювання у сфері трансферту технологій» [5]	регулюють окремі аспекти правового забезпечення інноваційної діяльності
Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [6]	визначає економічні та правові засади запровадження та функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності в технологічних парках
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.12.2021 № 1687-р «Про затвердження плану заходів на 2021-2023 роки з реалізації Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» [7]	схвалено підготовку законопроектів про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо стимулювання інноваційної діяльності деяких бюджетних установ, визначено засади формування та реалізації пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні, розширено компетенції і можливості центрів Індустрії 4.0, здійснюється співпраця таких центрів з мережею Цифрових інноваційних центрів (Digital Innovation Hubs (DIHs))

## Продовження таблиці 1.1.

1	2
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 526-р «Про схвалення стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» [8]	схвалено Стратегію розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. Стратегія спрямована на вирішення питань розвитку інноваційної діяльності, спільних для всіх сфер діяльності, та розвиток зв'язків між суб'єктами, що створюють і впроваджують новації. Мета Стратегії полягає у розбудові національної інноваційної екосистеми для забезпечення швидкого та якісного перетворення креативних ідей в інноваційні продукти та послуги, підвищення рівня інноваційності національної економіки, що передбачає створення сприятливих умов для розвитку інноваційної сфери, збільшення кількості впроваджуваних розробок, підвищення економічної віддачі від них, залучення інвестицій в інноваційну діяльність.

Відповідно до пункту 1 статті 1 Закону України № 40-IV від 04.07.2002 «Про інноваційну діяльність», інновації - новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно - технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [1].

З аналізу трактування терміну «інновації» в роботах різних авторів можна сказати, що при визначенні інновацій акцент робиться на кінцевому

результаті наукового або науково-технічного процесу, що спрямований на удосконалення у тій чи іншій сфері.(рис.1.1) Ми розділяємо цю точку зору.



Рисунок 1.1. Тракткування терміну «інновації» з аналізу літературних джерел.

Що стосується терміну «інноваційний розвиток», то трактовка його сутності використовується різними авторами, коли мова йде про мікрорівень (тобто на рівні підприємств та компаній). Неоднозначні поняття сутності терміну «інноваційний розвиток підприємства» представлені в наукових працях вчених наведено у Таблиці 1.2.

Трактовка поняття «інноваційний розвиток підприємства» в наукових  
працях вчених, економістів.

Таблиця 1.2.

1	2
Автор	Інноваційний розвиток підприємства - це
О. Адаменко [9]	діяльність підприємства, що спирається на постійний пошук нових методів та засобів задоволення споживацьких потреб та підвищення ефективності господарювання; розвиток, що передбачає розширення межінноваційної діяльності та впровадження інновацій в усі сфери діяльності підприємства.
С. Ілляшенко [10]	процес господарювання, що спирається на беззупинному пошуку і використанні нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємств у мінливих умовах зовнішнього середовища у рамках обраної місії та прийнятої мотивації діяльності і пов'язаний з модифікацією існуючих і формуванням нових ринків збуту.
О. Мороз [11]	процес пошуку та створення нової продукції та процесів на основі використання сукупності всіх наявних засобів та можливостей підприємства, що веде до якісних змін (підвищення конкурентоспроможності, збільшення стійкості в мінливих зовнішніх умовах, формування нових ринків збуту).

## Продовження Таблиці 1.2.

1	2
Т. Пілявоз [12]	процес цілеспрямованого, послідовного руху підприємства до збалансованого інноваційного стану під впливом синергетичної дії зовнішніх та внутрішніх факторів, що визначають стійкість організаційно–функціональної системи підприємства в умовах ринкової економіки, який характеризується результатом якості, досягнутим залежно від інтенсивності та швидкості інноваційних процесів на підприємстві.
І. Федулова,[13] Ю. Погорелов [14]	такий розвиток підприємства, де джерелом розвитку є інновації.
І. Підкамінний, В. Ципуринда [15]	шлях, який базується на поглибленні поєднання цілей підприємства, його підсистем, цілей кожної особистості, яка працює в колективі, вдосконаленні її діяльності, вдосконаленні бізнес-процесів для досягнення загальних стратегічних цілей.

Ми розділяємо трактування поняття «інноваційний розвиток» Пілявоз Т.М, тобто: під інноваційним розвитком підприємства потрібно розуміти процес цілеспрямованого, послідовного руху підприємства до збалансованого інноваційного стану під впливом синергетичної дії зовнішніх та внутрішніх факторів, що визначають стійкість організаційно – функціональної системи підприємства в умовах ринкової економіки, який характеризується результатом якості, досягнутим залежно від інтенсивності та швидкості інноваційних процесів на підприємстві.

Більшою кількістю підприємств і організацій світу в ході своєї діяльності використовуються новітні розробки. Разом з тим, невелику їх кількість можна назвати інноваційними. Основна відмінність інноваційних підприємств полягає в орієнтації на зміни, що стають нормою для їх виробничої діяльності. Інноваційне підприємство у своїй стратегії заздалегідь орієнтується на необхідність постійної роботи над новими товарами і послугами, тобто, одночасно з виробництвом продукції відбувається планомірна підготовка майбутніх новинок.

Напрями інноваційного розвитку підприємства в економіці представлено на рис. 1.2.

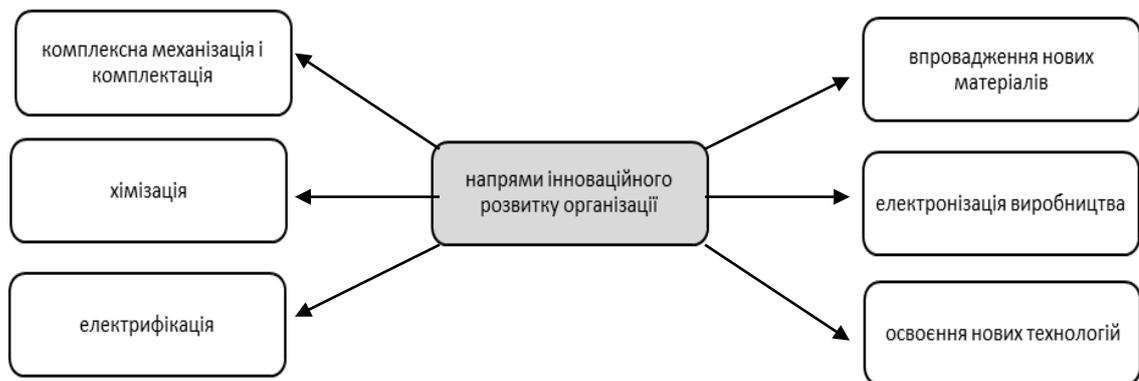


Рисунок 1.2. Склад основних груп інформаційних ресурсів інноваційного розвитку підприємства

У вітчизняних умовах для оцінки рівня інноваційного розвитку підприємства доцільно використовувати наступні групи інформаційних ресурсів:

1. Статистичні форми Державної служби статистики України, зокрема, на основі існуючих статистичних даних:

– форма № 1 – інновація «Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства». За даною формою доступна наступна інформація: витрати на інновації (власні кошти, кошти державного та місцевих бюджетів, позабюджетних фондів, вітчизняних та іноземних інвесторів, кредити); впровадження підприємством нової або вдосконаленої

продукції; обсяги реалізованої інноваційної продукції; кількість придбаних (переданих) підприємством нових технологій (технологічних досягнень).

– форма № 1 – технологія «Звіт про створення та використання передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності». За даною формою підприємство надає інформацію про створення передових технологій (область призначення; ступінь новизни; кількість охоронних документів; патентна чистота); використання передових технологій (по основним групам передових технологій та напрямкам впровадження); використання об'єктів права інтелектуальної власності.

– інші форми що не мають прямого зв'язку з інноваціями, але містять деякі показники, пов'язані з різними аспектами наукової, технологічної та інноваційної діяльності. Вони подаються юридичними особами усіх організаційних та правових форм, а також їх філіями, відділеннями, що ведуть комерційну діяльність, що мають відповідний класифікаційний код згідно з класифікацією типу економічної діяльності (КВЕД), незалежно від їх основної діяльності. Результати збору та обробки даних оприлюднюються у щорічному статистичному бюлетені Державної служби статистики України «Дослідницька та інноваційна діяльність».

2. Висновки спеціального інноваційного аналізу, що проводиться відповідно до методології Європейського Союзу за результатами роботи реальної економіки (спеціальний огляд Державної служби статистики).

3. Результати регулярних аналітичних оглядів конкурентоздатності різних секторів національної економіки, що проводяться Держкомстатом України. Такі огляди дозволяють отримати актуальну інформацію стосовно рівня такої діяльності на рівні секторів національної економіки та надають можливість оцінити перспективи інноваційної діяльності, оскільки там є питання, пов'язані з планами компаній у цій сфері на наступний рік.

4. Інформація, зібрана різними міністерствами та різними підрозділами державних установ. Зазвичай, в Україні така статистика збирається різними

міністерствами та установами (наприклад, Національною академією наук України) на секторальній основі.

5. Результати спеціальних оглядів щодо інновацій, які знаходяться в патентах у наукових працях окремих науковців, звітах наукових організацій.

Система управління інноваційними процесами є неоднаковою в різних країнах світу, втім, загалом має однакову мету - розвиток інноваційної активності та стимулювання більш високих темпів прогресу. Для плідного існування інноваційної системи країни постає необхідність чіткого розуміння та ефективного застосування нормативно - правового арсеналу її регулювання. Утім, Україна існує в умовах, коли нормативні акти в інноваційній сфері є розібраними, не мають єдності правового регулювання та загалом здійснюють лише фрагментарне управління інноваційною системою [16].

Разом з тим, сьогодні нормативно - правове регулювання сфери інноваційної діяльності України спирається на широкий спектр законів і підзаконних нормативно - правових актів.

Основні правові передумови державної інноваційної політики закладено в Конституції України. Зокрема, стаття 54 гарантує громадянам свободу наукової і технічної, а також інших видів творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав. Також ця стаття визначає, що держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством [17].

Нормативно - правове регулювання надання послуг в інноваційній сфері є важливим складником, спрямованим на підвищення стійкості до впливів зовнішнього середовища в умовах кризи світової економіки. Проте, питання правового регулювання послуг в інноваційній сфері, які за своєю суттю повинні ґрунтуватися на економічному змісті інновацій, потребують подальшого удосконалення.

З нашої точки зору, для розвитку інноваційної системи України загалом та її нормативно - правового регулювання необхідно:

- покращення нормативно - правової бази за рахунок її вдосконалення та збагачення нормами, що відповідають міжнародним угодам із законодавства Європейського Союзу;

- переукладання або укладання міжнародних угод щодо науково - технічного розвитку та підтримки країн, консультування та спільного інвестування;

- залучення всіх поодиноких учасників інноваційного процесу до системного розвитку потужної національної інноваційної сфери, що певно можливе за умови створення вагомих системоутворюючих факторів.

Сучасний етап переходу економіки України на інноваційну модель розвитку потребує комплексного досконалого законодавства через призму повного, узгодженого та системного правового забезпечення функціонування національної інноваційної системи. Постає необхідність поєднання норм права, що регулюють інноваційну діяльність і є в багатьох законах і підзаконних нормативно - правових актах, в єдиний систематизований законодавчий акт.

## 1.2. Характеристика та особливості екстенсивного та інноваційно - інтенсивного шляху розвитку виробництва

Відомо, що кожний вид виробничої діяльності виконується в пространстві і часі, тобто, виробництво розміщується на окремій площі, на якій встановлюються приміщення, споруди, обладнання та інші виробничі фонди, необхідні для виробництва того або іншого продукту та послуги. Виробничий процес також потребує робочої сили та часу її використання. Підвищення випуску продукції або послуг на кожному підприємстві економічною наукою і практикою доказано, що можливо екстенсивним і інтенсивним шляхами. В різних наукових виданнях трактування сутності цих термінів різне. Так, на сторінках Вікіпедії визначається екстенсивний шлях розвитку промислового виробництва, як зростання обсягів виробництва,

додаткового залучення робочої сили (робітників), розширення виробничої площі, посівної площі, додаткового введення виробничих потужностей, підвищення використання робочого часу за рахунок більш впорядкованої змінності роботи й усунення втрат робочого часу. В інших літературних джерелах є і декілька інша трактовка поняття «екстенсивний шлях розвитку виробництва», які мають на увазі одну й ту саму суть.

З нашої точки зору екстенсивний шлях розвитку виробництва є розширенням виробництва в просторі та часі. Мається на увазі не тільки виробнича площа, но і третій вимір – висота. Наприклад: побудова високих приміщень, споруд, інших технічних засобів, більш повне використання обсягів приміщень, споруд та інше. Винесення виробництва продукції в космос – також є екстенсивним засобом розвитку виробництва. Ми згодні з даною пропозицією, тільки в цьому випадку екстенсивний шлях слід називати «інноваційно-екстенсивним шляхом розвитку».

У Вікіпедії інтенсивний шлях розвитку – це підвищення виробництва на підприємствах за рахунок більш ефективного використання діючих ресурсів, тобто, використання площі, приміщень, споруд, обладнання, інших технічних засобів і технологічних процесів.

В науковій літературі є і інші трактовки цього поняття, які відображають одну і ту саму суть. Наприклад: Екстенсивне зростання відбувається за рахунок підвищення кількості використаних ресурсів. При цьому їх якість не змінюється, зростає тільки їх кількість. Інтенсивне зростання виконується за рахунок покращення якості і ефективності використання ресурсів. Ми згодні з наведеними трактовками цих понять. Однак, для успішного використання цих теоретичних припущень на практиці, на наш погляд, необхідно виконати їх більший розгляд. Особливо того, що стосується поняття «інтенсивного шляху розвитку виробництва».

Приділяя увагу даній проблемі, ми виходимо з того, що суть «зростання виробництва» тотожно суті понять: «економічне зростання», «зріст обсягу

випуску продукції або послуг», «підвищення ефективності використання ресурсів», не звертая уваги на окремі їх відмінності.

З нашої точки зору, інтенсивний шлях розвитку виробництва є процес використання інтенсивних факторів. При цьому під «фактором» ми розуміємо сукупність засобів аналогічної спрямованості. Наприклад, інтенсивний фактор – «модернізація обладнання» є сукупність засобів «модернізація токарного обладнання» плюс «модернізація фрезерного обладнання» плюс «модернізація іншого обладнання» або фактор «удосконалення технологічних процесів» є сукупність засобів – «удосконалення металообробки технологій» шляхом обробки металу лазерними технологіями плюс заміна технологій не продуктивних на більш продуктивні.

Як правило, всі ці інтенсивні фактори і засоби, що їх складають є інноваційними, тому що базуються на головному явищі – науково-технічному прогресі.

Всі фактори і засоби, які базуються на досягненнях науково-технічного прогресу забезпечують економію виробничих ресурсів, зниження потреби в робочій силі і в підсумку – зростання продуктивності праці.

Таким чином, вище викладене дозволяє зробити наступний висновок: інтенсивний шлях розвитку, який забезпечується використанням (впровадженням) інтенсивних факторів (включаючи інноваційні заходи) є інтенсифікація виробництва або інноваційний шлях його розвитку. Впровадження науково-техніко-технологічних досягнень веде до різкого зростання праці загального обсягу виробництва, економії діючих виробничих ресурсів.

Цей висновок перед наукою та практикою ставить проблему систематизації інноваційних факторів, яка є результатом науково-технічного прогресу. Далі в роботі зроблена спроба систематизації інноваційно-інтенсивних факторів, що стосується переробної промисловості.

Сьогоднішні обставини, які пов'язані з бойовими діями на території України значно ускладнюють розвиток промисловості, в особливості переробного виробництва. Південь України втратив території, які були важливою сировинною базою для переробного виробництва.

Низка підприємств у зонах бойових дій та окупації зупинилася, велику кількість виробничих потужностей зруйновано або пошкоджено, ускладнено доступ підприємств до ресурсів і сировини, ринків збуту. На значній частині земель неможливим є проведення сільськогосподарської діяльності; блокування морських портів унеможливило експорт сільгосппродукції традиційними торговельними шляхами.

Так, в Запорізькій області через російську агресію втрачено переробку в олійно-жировій галузі, що включала в себе Мелітопольський, Пологівський олійно-екстракційні заводи (далі – ОЕЗ) , завод "Сателіт". Вкрай обмежено функціонують три підприємства у Запоріжжі, включно з таким гігантом як Запорізький масложировий комбінат. В Херсонській області втрачено Каховський ОЕЗ з капіталом іноземного інвестора.

Мультинаціональні компанії вийшли з українського ринку або ж суттєво зменшили обсяги переробки. Велика міжнародна компанія боялася військових ризиків, і перші 6 місяців війни не співпрацювала з українськими компаніями і толком не вела діяльність ні у трейдингу, ні загалом в переробці. Це був досить сильний гравець на ринку з великими олійно-екстракційними заводами у Миколаївській області (ТОВ «Миколаївський ОЕЗ»). Миколаївський ОЕЗ входить до складу української дочірньої компанії Bunge Ltd. – “Бунге Україна”. Корпорація Bunge, заснована 200 років тому, прийшла на український ринок в 2002 році. Заявлена проектна потужність переробки насіння соняшнику становить від 600 до 800 тис. тонн на рік. Підприємство виробляло олію і акумулювало її в значній кількості в портах. Після введення в експлуатацію нового олійно-екстракційного заводу в Миколаєві, “Бунге Україна” вдалося наростити сумарні потужності переробки в 2,5 рази – до 1,2 млн тонн на рік. У 2016-

2017 роках компанія “Бунге Україна” стала другою з виробництва рафінованої соняшникової олії з часткою ринку 17%. Продукція компанії в Україні продається під торговою маркою “Олейна” і “Розумниця”. На сьогодні компанія працює, але конкуренції з їхнього боку не відчувається.

Важлива роль, яку відіграють промисловість і аграрний сектор у забезпеченні стійкості економіки України в умовах затяжної війни і повоєнного відновлення, потребує обґрунтування напрямів і заходів державної політики щодо підтримки реформ та ініціатив, спрямованих на адаптацію суб’єктів господарювання до викликів і ризиків війни, а також закладення підґрунтя для відновлення потенціалу довгострокового зростання.

Для досягнення стійкості промисловості державна політика має поєднувати інструменти створення рамкових умов для відновлення промислового виробництва з інструментами стимулювання галузевого розвитку за пріоритетними для економіки напрямами, що забезпечуватимуть її швидке відновлення та модернізацію. Важливим чинником забезпечення стійкості промисловості є активізація євроінтеграційних зрушень та інноваційно - інтенсивного типу розвитку, що створить умови для використання потенціалу Європейського Союзу як прискорювача економічного зростання, розбудови промисловості за європейськими нормами й стандартами, взаємовигідного партнерства в промисловості з урахуванням національних економічних інтересів.

Інноваційний тип розвитку – спосіб економічного зростання, заснований на постійних і систематичних нововведеннях, спрямованих на суттєве покращення усіх аспектів господарської діяльності, періодичному перегрупуванню сил, обумовленому логікою науково – технічного прогресу, цілями і завданнями розвитку системи, можливістю використання певних ресурсних чинників для створення інноваційних товарів і формування конкурентних переваг.

Інноваційна модель розвитку економіки є індикатором рівня конкурентоспроможності та національної безпеки держави, при цьому

інноваційна інфраструктура є ключовим чинником у здатності країни бути конкурентоспроможною і визначає рівень розвитку економіки країни. Компоненти інноваційної інфраструктури країни включають: державні інвестиції в фундаментальні науки та комерціалізацію наукових розробок, освітню систему, підготовку/перепідготовку працівників та податкову політику, спрямовану на стимулювання інвестицій у дослідження та інновації.

Слід погодитись, що інноваційну інфраструктуру утворюють сукупність підприємств, організацій, установ, їхніх об'єднань, асоціацій будь - якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, наукові, виробничі, консалтингові, маркетингові, інформаційно - комунікативні, юридичні, освітні, з питань трансферу технологій тощо).

Основними елементами інноваційної інфраструктури є державні інноваційні фінансово - кредитні установи, венчурні компанії, пенсійні та пайові інвестиційні фонди, страхові компанії, зони інтенсивного науково - технічного розвитку (технополіси), технологічні парки (технопарки), інноваційні центри (технологічні, регіональні, галузеві), інкубатори (інноваційні, технологічні, інноваційного бізнесу), консалтингові (консультаційні) організації тощо.

Так, згідно норм статті 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 року № 40-IV, інноваційна інфраструктура – це сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо) [1].

Разом з тим, Закон «Про інноваційну діяльність» чітко не визначає перелік учасників інноваційної інфраструктури, а тільки надається перелік їх функцій. Крім того, згідно із Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» до об'єктів

інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва належать бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, консультативні центри, інші підприємства, установи та організації, основним завданням яких є сприяння розвитку малого і середнього підприємництва.

Також, слід звернути особливу увагу на те, що Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, яку схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р, серед основних бар'єрів для розвитку інновацій в Україні визначає недосконалість інституцій, зокрема політичного, регуляторного та бізнес-середовища та слабо розвинуту інфраструктуру, у тому числі інноваційну [8].

Розглянемо більш детально функціональне призначення складових інноваційної інфраструктури.

Технологічний парк функціонує задля створення сприятливого середовища для комерціалізації технологій, розроблених у наукових організаціях та створення високотехнологічних підприємств.

Дослідницький парк – здійснення інноваційних розробок лише до стадії технологічного нововведення.

Науковий парк – створення сприятливого середовища для комерціалізації технологій, розроблених у наукових організаціях

Бізнес-інкубатор – сприяння створенню малих інноваційних підприємств через доступ до різних видів ресурсів, а також надання різних видів послуг за пільговими цінами.

Технологічний інкубатор – розробка нових або вдосконалення вже існуючих виробів і технологічних процесів, що мають потенційний попит на ринку.

Центр трансферу технологій – просування розробок і високотехнологічної інноваційної продукції шляхом трансферу знань від наукових організацій та університетів до промислових компаній.

Офіси комерціалізації технологій – просування розробок, кооперація наукових організацій та бізнесу.

Індустріальний парк – зосередження різного масштабу організацій, що працюють у схожих сферах народного господарства, де немає формального зв'язку з університетами і встановлених правил підтримки орендаторів площ.

Технологічний центр – забезпечення різними послугами підприємств малого інноваційного бізнесу.

Зона розвитку нових і високих технологій – зосереджує малі наукомісткі підприємства, для залучення яких застосовуються податкові пільги, створюються поблизу великих міст і університетських центрів

Експортно - орієнтовані зони – розвиток експортного та міжнародного торгового потенціалу, з метою збільшення кількості іноземних інвестицій, а також для зміни торговельного балансу платежів країни.

Технополіс – створення міста, або його частини, де зосереджені наукомісткий бізнес, освіта і наукові організації, де даються податкові пільги та інші преференції суб'єктам малого інноваційного підприємництва.

Венчурні фірми – спеціалізуються у сферах наукових досліджень, розробок, створення і впровадження інновацій, пов'язаних з підвищеним ризиком.

Одними з найбільш ефективних форм інноваційного розвитку підприємств переробної галузі в Україні були визнані науково-виробничі об'єднання. Це різновид господарського об'єднання, форма інтеграції науки і виробництва, єдиний науково-виробничий і господарський комплекс, до складу якого входять науково-технічні, проектно-конструкторські, технологічні, експериментальні та інші виробництва, а також підприємства по серійному випуску продукції.

В ході вирішення питань інноваційного розвитку підприємств переробного виробництва відбувається потреба у встановленні спеціальних показників, які має на меті достовірно оцінювати рівень або темпи інтенсифікації виробництва, окремих галузей, розвитку науки. Особливого значення сьогодні має економічна оцінка технічного рівня і економічної ефективності виробництва, тому що характеризує рівень розвитку виробничого потенціалу. Цьому питанню в роботі присвячений параграф 3.3.

### 1.3. Характеристика умов й факторів ефективного інноваційно - інтенсивного розвитку підприємств переробної галузі

Процес інноваційного розвитку переробних підприємств розглядається як сукупність прогресивних структурних зрушень у виробництві. У наш час методичні дослідження факторних залежностей одержали широке поширення в економічній статистиці, що також застосовуються в плануванні, прогнозуванні й управлінні виробництвом. За основу приймається оцінка ефективності виробничого потенціалу, обумовленого впровадженням досягнень інноваційної діяльності.

При розробці інноваційних проектів потрібно враховувати минулі показники й приділяти увагу резервам розвитку. На стадіях досліджень, розробок і проектування нових підприємств і виробництв, машин й устаткування, технологій значно більше уваги повинно приділятися економічному обґрунтуванню потреб у них й ефективності.

Активізація інноваційної діяльності також залежить від інструментів та методів, які будуть використані при її проведенні на кожному етапі життєвого циклу. При цьому під методами потрібно розуміти способи, дії й прийоми здійснення управління й впливи на персонал підприємства з метою підвищення ефективності при активізації інноваційної діяльності. Кожна інноваційна діяльність на промисловому підприємстві проходить ряд етапів життєвого циклу (рис. 1.3).

Щоб здійснити намічене збільшення обсягів вибуття застарілих основних виробничих фондів і забезпечити їх заміну високоефективною продуктивною технікою, частку витрат на реконструкцію й модернізацію, потребує підвищити обсяг виробничих інвестицій.

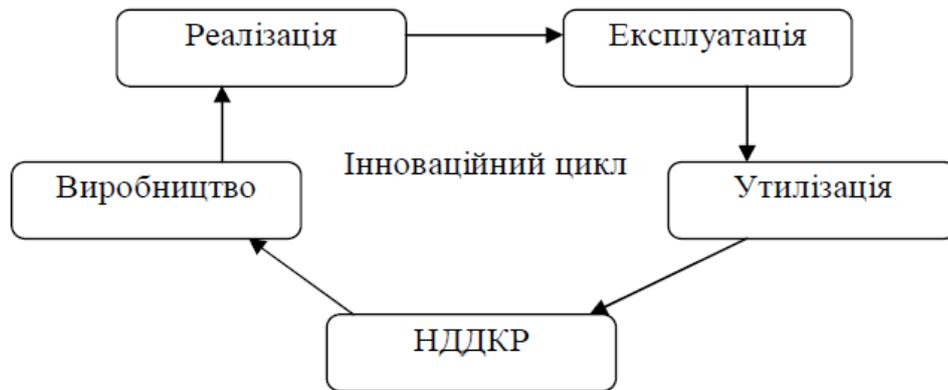


Рисунок 1.3. Складові етапи життєвого циклу інноваційної діяльності підприємств

Ефективне співвідношення різних форм відтворення (заміни, капітального ремонту, модернізації) залежить від цілого ряду факторів:

- темпів інноваційного розвитку в даній галузі;
- надійності й довговічності устаткування;
- обсягу ресурсів і пропорцій розподілу між новим будівництвом і відновленням;
- умов експлуатації й зберігання машин;
- рівня організації ремонтного виробництва.

Наявні ресурси переробних підприємств України не дозволяють радикально й оперативно переозброїти їх виробництво. Досвід показує, що краще послідовно докорінно технічно оновляти виробничу систему однієї групи підприємств (у рамках об'єднання, альянсу, кластеру й т.д.), ніж одночасно проводити наскрізну модернізацію. Для формування адаптивних

систем управління інноваційною діяльністю варто конкретизувати наведену (рис. 1.4) класифікацію груп факторів стосовно аналізуємої галузі.

Значення інноваційної діяльності переробних підприємств й підвищення ефективності виробничої системи, а також труднощі, пов'язані з вирішенням цих завдань, визначають необхідність створення в організаційно - економічному механізмі спеціальних методів управління й стимулів, що забезпечують підвищення віддачі інновацій.

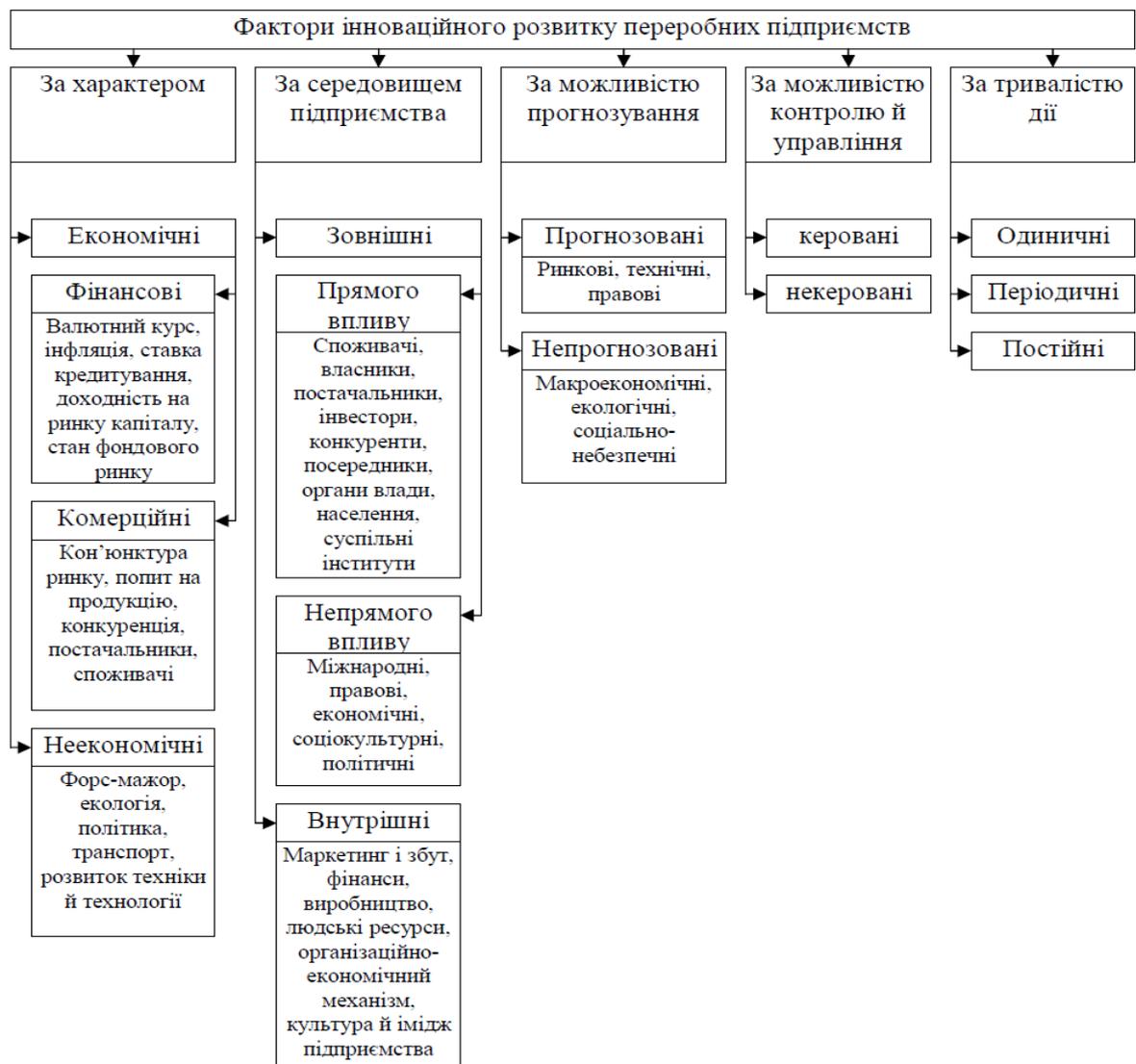


Рисунок 1.4. Систематизація груп факторів, що впливають на інноваційно-інтенсивний розвиток переробних підприємств [34].

Зрозуміло, що повинні бути й відповідні умови задля впровадження інновацій:

- досить висока рентабельність;
- значні масштаби виробництва, що забезпечують можливість маневрування коштами й ресурсами;
- потужні технічні служби й будівельна база;
- досвід роботи з удосконалення внутрішньо виробничого механізму.

По мірі того як все більша кількість переробних підприємств буде мати достатній рівень прибутковості, буде скорочуватися попит на велику кількість видів устаткування, особливо низького технічного рівня і якості.

Велику роль мають фінансова й кредитна системи, які можуть бути використані для розширення інвестиційних ресурсів на інновації й стимулювання їх впровадження.

Перехід інтегрованих науково-виробничих об'єднань (альянсів), на вищій рівень розвитку це створення науково-виробничих об'єднань, визначає необхідність уточнення наукових засад, пов'язаних з формуванням нових, більш раціональних виробничих відносин в умовах інноваційного розвитку. Процес розгортання інноваційної діяльності підприємства, представлений на рис. 1.5.

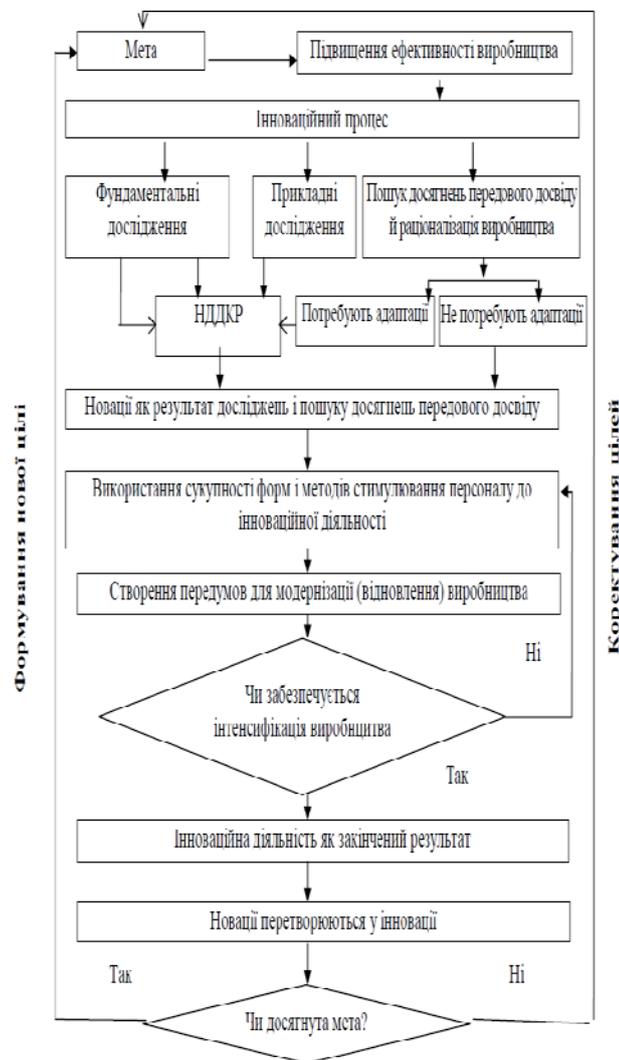


Рисунок 1.5. Процес розгортання інноваційної діяльності підприємства [19].

Взаємодія науки, техніки й виробництва здійснюється в напрямку, при якому виробничий процес буде являти собою застосування знань, експериментальну науку, матеріально й предметно втілену науку. Інноваційна політика повинна враховувати об'єктивно виникаючі нові умови розвитку науки, техніки й виробництва й сприяти широкомасштабному розгортанню нового етапу створення інноваційної системи. Потрібно насамперед створити умови для переходу до масового застосування вискоєфективних систем машин і технологічних процесів, що забезпечують комплексну механізацію й автоматизацію виробництва, технічне переозброєння його основних галузей. Інноваційна політика одержує своє найбільш концентроване вираження в комплексних програмах інноваційно-інвестиційної діяльності, у стратегічних й оперативних планах економічного

й соціального розвитку а також у річних планах, що містять розділи по інноваційній діяльності.

Удосконалення стратегічного планування інновацій, особливо у зв'язку з розвитком його програмно-цільового методу, спрямовано на органічне поєднання науки з виробництвом і розвиток на цій основі інноваційної діяльності. При цьому різко зростає значимість дотримання принципу єдності інноваційної політики на різних рівнях господарювання й інституціонального підходу до його реалізації. Для практичної реалізації виробленої інноваційної політики винятково важливе значення має організаційно-економічний механізм. В удосконаленні організаційно-економічного механізму найбільш повно проявляється те положення економічної теорії, відповідно до якого об'єктивний характер функціонування економічних законів не виключає активної, свідомої дії людей по їх використанню. В організаційно-економічному механізмі, як у фокусі, повинна відобразитися вся система економічних законів і категорій ринкової системи.

## РОЗДІЛ 2.

### АНАЛІЗ РІВНЯ ТА ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ ПІВДЕННИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

2.1. Переробна промисловість Миколаївської області та її місце в агропромисловому комплексі країни

Південний регіон України, після анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим навесні 2014 року, нині об'єднує Одеську, Миколаївську та Херсонську області в межах Причорноморського економічного району. Трансформація територій за рахунок зміни чисельності даних районів спричинила суттєві зміни соціально - економічного устрою Причорноморського економічного регіону, передусім за рахунок наявності активно рухливого ринку праці. Одним з найважливіших механізмів його розвитку виступає трудова міграція населення внутрішнього характеру. Вона органічно включається до контексту територіальних проблем, перетворюючись на невід'ємну складову системи регіонального господарювання.

Північне Причорномор'я є найбільш економічно розвиненим і заселеним регіоном Півдня України, який простягнувся від Дністра до Дніпра і включає прибережні частини трьох областей (Одеської, Миколаївської, Херсонської).

Економіко - географічне положення Причорноморського району характеризується межуванням на півночі з Центральним, на сході – з Придніпровським районами, на заході з Молдовою і Румунією, наявністю виходу до Чорного моря.

Миколаївська область розташована на півдні України в межах Причорноморської низовини в басейні нижньої течії річки Південний Буг, в якій за станом на 01.01.2022 року проживають 1091,8 тис. осіб, площа якої становить 24,6 тис. км<sup>2</sup> - 4,1 % від загальної території держави, на заході

межує з Одеською, на півночі – з Кіровоградською, на сході та північному сході – з Дніпропетровською, на півдні – з Херсонською областями.

За площею Миколаївська область дорівнює Кіровоградській, а серед інших областей-сусідів є найменшою (Херсонська – 28,5 тис. км<sup>2</sup> (4,71% території України); Одеська – 33,3 тис. км<sup>2</sup> (5,5%); Дніпропетровська – 31,9 тис. км<sup>2</sup> (5,3%)).

Центр області — місто Миколаїв - потужний політичний, діловий, індустріальний, науково-технічний, транспортний та культурний центр.

Територія області має протяжність із заходу на схід 204 км, з півночі на південь – 194 км. До території області належать острів Березань і частина Кінбурнської коси.

Головні річки — Південний Буг, що перетинає область з північного заходу на південний схід, Інгул та Кодима (ліві притоки Південного Бугу) та Інгулець (права притока Дніпра). В межах області споруджено багато ставків та водосховищ. Річки і ставки використовуються в основному для зрошування сільськогосподарських рослин та рибництва.

Завдяки своєму розташуванню в області присутні всі види транспорту, через її територію проходять залізничні, автомобільні, морські, авіаційні і трубопровідні міжнародні транспортні коридори.

На території Миколаївської області проживають представники 133 національностей, з яких представники слов'янського етносу складають 97,2 відсотка.

Специфіка історичного освоєння території має свій визначений відбиток, а етнічне різноманіття населення регіону на даний час може суттєво відрізнятися. через наявні міграційні тенденції в регіоні, пов'язані з соціально-політичною, соціально-економічною ситуацією в країні, зокрема окупацією Росією АР Крим, ситуацією в АТО.

Адміністративно-територіальний поділ Миколаївської області представлено у Таблиці 2.1

Адміністративно-територіальний поділ Миколаївської області (на  
01.01.2022 р.)

Таблиця 2.1.

Область	Міст обласного значення	Територіальн их громад	Селищ міського типу	Сільських населених пунктів	Кількість районів
Миколаївська	9	52	17	885	4

Згідно з Постановою Верховної Ради України від 17.07.2020 № 807-ІХ «Про утворення та ліквідацію районів» у Миколаївській області утворено 4 райони, а саме: Баштанський - (з адміністративним центром у місті Баштанка, Вознесенський - (з адміністративним центром у місті Вознесенськ), Миколаївський - (з адміністративним центром у місті Миколаїв), Первомайський - (з адміністративним центром у місті Первомайськ).

Миколаївщина має значні можливості для розвитку агропромислового комплексу, завдяки сприятливим природно-кліматичним умовам та родючій землі. Область вважається однією із регіонів інтенсивного землеробства в Україні та має великий земельний фонд, що характеризується високим ступенем освоєння.

Ґрунтовий покрив у північній частині області представлено переважно чорноземами глибокими, далі на південь – чорноземами звичайними та південними, а в приморській смузі – темнокаштановими солонцюватими ґрунтами на лісових породах.

Земельний фонд області становить 2458,50 тис. га. Миколаївщина є регіоном інтенсивного землеробства. Загальна площа сільськогосподарських угідь перевищує 2,0 млн. га (майже 5 % від площі України), з яких 1,7 млн. га - рілля, на яких створюється майже 4 % загальнодержавного обсягу валової сільськогосподарської продукції. Всіма категоріями господарств області щороку засівається понад 1,5 млн. га земель.

Сільськогосподарське освоєння території Миколаївської області надзвичайно високе (81,6 %), тому всі землі потребують захисту та охорони від негативних процесів, забруднення й погіршення екологічного стану.

Із загальної площі сільськогосподарських угідь Миколаївської області 1,7 млн. га становить рілля (або 84,7 % у загальній структурі), 11,6 тис. гектарів – сади та виноградники.

За даними Державного управління статистики України в Миколаївській області обсяг виробництва продукції сільського господарства у 2022 році склав 16334,40 млн. грн., що на 56% менше ніж у 2021 році.

Такі суттєві зміни сталися на землях, де велися активні бойові дії, згубного впливу зазнали сільськогосподарські угіддя, якісний стан яких значно погіршився і в майбутньому потребуватиме виділення суттєвих коштів на їх рекультивацію (у т.ч. розмінування) з метою повернення до активного сільськогосподарського обробітку;

У структурі продукції сільського господарства переважаючою є частка рослинницької продукції. Так, згідно даних статистичного збірника «Сільське господарство Миколаївської області» у 2022 році, обсяг виробництва продукції рослинництва у господарствах усіх категорій склав 14419,5 млн. грн., тоді як виробництво продукції тваринництва складає 1914,9 млн. грн, що свідчить про її пріоритетний розвиток в регіоні.

Для галузі тваринництва 2022 рік став продовженням тенденцій, що сформувалися протягом останніх років: поголів'я худоби і свійської птиці скорочується, обсяги виробництва знижуються. Відбувається нерівномірний розвиток різних категорій аграрних формувань сектору, особливо господарств населення, які ще досі на ринку займають значну частину.

Промислова інфраструктура займає провідне місце в розвитку економіки області. Важливою складовою промислової інфраструктури є наявність в області науково-дослідних інститутів та проектно-конструкторських бюро, які здійснюють науково-технічні розробки для потреб суднобудівної галузі, а також освітні заклади, які готують фахівців-суднобудівників різних

спеціальностей, що надає поштовх поступовому відновленню суднобудування.

Одним із напрямів модернізації промислової інфраструктури області є створення індустріальних парків, як засіб ефективного використання наявної в регіоні інфраструктури.

На території Миколаївської області є індустріальний парк – індустріальний парк «Енергія» у м. Миколаєві, який створено у липні 2018 року строком на 30 років та включено до Реєстру індустріальних парків України. Загальна площа індустріального парку становить майже 36 га.

На території парку наразі відсутні комунікації, однак є можливість підключення до наявних комунікацій електро-, водо-, тепло- та газопостачання.

Важливою перевагою розміщення індустріального парку є близькість до портів та терміналів, частина з яких знаходиться безпосередньо у Корабельному районі міста Миколаєва (ТОВ «МСП Ніка-Тера», Стивідорна компанія «Ольвія»).

Крім того, безпосередньо у місті сконцентровано значний трудовий та науковий потенціал, що дасть можливість розвитку наукоємних інноваційних виробництв.

Функціональне призначення індустріального парку «Енергія» передбачає створення сучасного виробничо-промислового комплексу з розвиненою інженерно-транспортною інфраструктурою у галузях переробної промисловості, а також науково-дослідної діяльності, інформаційної та телекомунікаційної діяльності.

Миколаївщина має передумови та потенціал до відродження суднобудування та розвитку індустріальних парків.

Для підвищення конкурентоспроможності та залучення бізнесу до кооперації із закордонними підприємствами в області Центром підтримки бізнесу проводяться консультації, тренінги та семінари; підприємці області беруть участь в Програмі GIZ for partnership with Germany. За ініціативи

облдержадміністрації в області реалізується проєкт «Інноваційний кластер «Регіональний інноваційний HUB» (RInnoHUB)» з бюджетом 5,52 млн грн, що фінансується Програмою підтримки секторальної політики – Підтримка регіональної політики України. Результатами проєкту стануть нові інноваційні підприємства з високотехнологічними місцями, модернізація існуючих підприємств до стандартів міжнародного рівня, розвиток інвестиційної привабливості та конкурентоздатності області, створення нових робочих місць та зростання надходжень до бюджету.

Реалізація проєкту РТПП області «Інтенсифікація торгівлі і модернізація сектору бджільництва, а також пов'язаних з ним секторів економіки» (BEEKEEPING BSB PROJECT) Програми прикордонного співробітництва ЄІС «Басейн Чорного моря» 2014 - 2023 років сприятиме залученню для підтримки бджолярів області 115,4 тис. євро від Європейського Союзу. Незважаючи на те, що переважна більшість проєктів МТД надає технічну підтримку (семінари, консультації, навчання), участь в них підприємців сприяє розвитку власної підприємницької діяльності, а в подальшому й економічному розвитку області.

## 2.2. Аналіз рівня та динаміки основних показників діяльності підприємств переробної галузі Миколаївської області

Миколаївська область - це регіон країни, що визначається потужною багатогалузевою промисловістю, яка займає вагомe місце в структурі народного господарського комплексу України.

Згідно рис 2.1. у січні - вересні 2021 року індекс сільськогосподарського виробництва у порівнянні з відповідним періодом 2020 року склав 113,2%, у тому числі: продукції рослинництва – 116,5%, продукції тваринництва – 96,0%.

У відповідності зі статистичною звітністю станом на 01.10.2021, господарствами всіх категорій зернові і зернобобові культури зібрано на

площі 851,8 тис. га, що становить 95,6% площ, посіяних під урожай поточного року. В цілому по області одержано 3008,0 тис. тонн зерна (у початково оприбуткованій вазі), що на 23,4% більше ніж на 1 жовтня 2020 року. Середня урожайність зернових культур по області становила 35,3 ц з 1 га (на 18,5% більше минулорічної).

Господарствами всіх категорій отримано 900,2 тис. тонн насіння соняшнику (у початково оприбуткованій вазі), що на 13,9% більше минулорічного рівня. Збільшення валового збору відбулося як за рахунок розширення площ збирання (на 4,4%), так і підвищення їх продуктивності (на 8,7%). Наразі середня урожайність цієї культури склала 21,2 ц з 1 га.

Ріпак і кользу зібрано на площі 87,0 тис. га, що на 125,8% більше, ніж на початок жовтня минулого року. Їх валовий збір становив 195,8 тис. тонн (у 2 рази більше), а середня урожайність – 22,5 ц з 1 га (на 3,8% менше, ніж торік).(рис.2.2.)

### Обсяг виробництва, тис. тонн

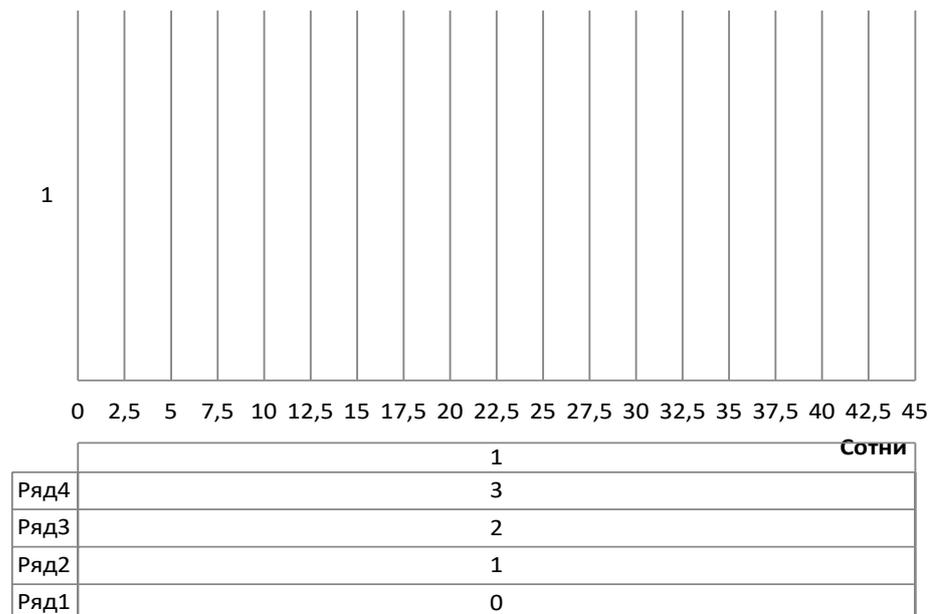


Рисунок 2.1. Обсяги виробництва зернових і зернобобових культур  
станом на 01.01.2022 р., тис. тонн

За оперативною інформацією станом на 22.10.2021, сільгосптоваровиробниками області обмолочено 119,0 тис. га пізніх зернових культур, при цьому валовий збір складає 513,3 тис. тонн (середня врожайність 43,1 ц/га), з них: кукурудза на зерно – на площі 109,3 тис. га, валовий збір становить 496,2 тис. тонн при урожайності 45,4 ц/га; сорго – на площі 1,7 тис. га, валовий збір становить 5,4 тис. тонн при урожайності 32,0 ц/га. Аграріями області зібрано соняшнику на площі 443,0 тис. га, валовий збір становить 900,2 тис. тонн при урожайності 20,3 ц/га, сої – 6,3 тис. га, валовий збір – 7,1 тис. тонн при урожайності 11,2 ц/га, овочів – 17,0 тис. га, валовий збір – 434,5 тис. тонн при урожайності 255,4 ц/га, викопано картоплі – 18,8 тис. га, накопано – 176,6 тис. тонн при урожайності – 94,1 ц/га. Поряд з цим в області триває посівна кампанія озимих сільськогосподарських культур. Наразі озимі зернові посіяно на площі 564,7 тис. га, в т.ч.: озимої пшениці – 386,9 тис. га, озимого ячменю – 177,6 тис. га, озимого жита – 0,2 тис. га. Крім того озимого ріпаку посіяно на площі – 64,5 тис. га.

Виробництво овочів відкритого ґрунту в усіх категоріях господарств зменшилося проти 1 жовтня 2020 року на 5,1% (склало 434,5 тис. тонн), що відбулося внаслідок як скорочення площ збирання (на 0,7%), так і зниження урожайності на 4,3%.

Картоплі накопано 176,6 тис. тонн (по 94,1 ц з 1 га), що на 3,9 % більше, ніж торік.

Загальне виробництво плодоягідної продукції склало 24,6 тис. тонн, або на 29,1 % менше рівня минулого року, винограду – 24,1 тис. тонн (- 42,1%) (рис.2.3).



Рисунок 2.2. Обсяги виробництваплодоягідної продукції станом на  
01.01.2022 р., тис. тонн

У галузі тваринництва, всіма категоріями господарств за січень – вересень 2021 року, порівняно з відповідним періодом 2020 року: вироблено 212,5 млн шт. яєць – збільшено на 30,7 млн шт. (+ 16,9%), вироблено 240,2 тис. тонн молока – зменшено на 20,1 тис. тонн (- 7,7%), реалізовано на забій 24,7 тис. тонн м'яса в живій вазі – зменшено на 2,4 тис. тонн (- 8,9%). вироблено – 111,0 тонн вовни зменшено на 35,0 тонн (- 24,0%).

Основними причинами зменшення обсягів виробництва молока та м'яса є скорочення чисельності поголів'я худоби в господарствах населення. За цей період чисельність поголів'я великої рогатої худоби скоротилась на 4,4 тис. гол. (- 3,9% і склало 109,5 тис. гол.), у т.ч. корів – на 5,3 тис. гол. (- 8,1%, 59,9 тис. гол.); свиней – на 4,7 тис. гол. (- 5,2%, 86,3 тис. гол.); овець – на 1,0 тис. гол. (- 1,8%, 53,5 тис. гол.); птиці – на 186,7 тис. гол. (- 5,9%, 2953,9 тис. гол.); Основне скорочення чисельності поголів'я худоби і птиці відбулося в особистих домогосподарствах населення (рис.2.4).

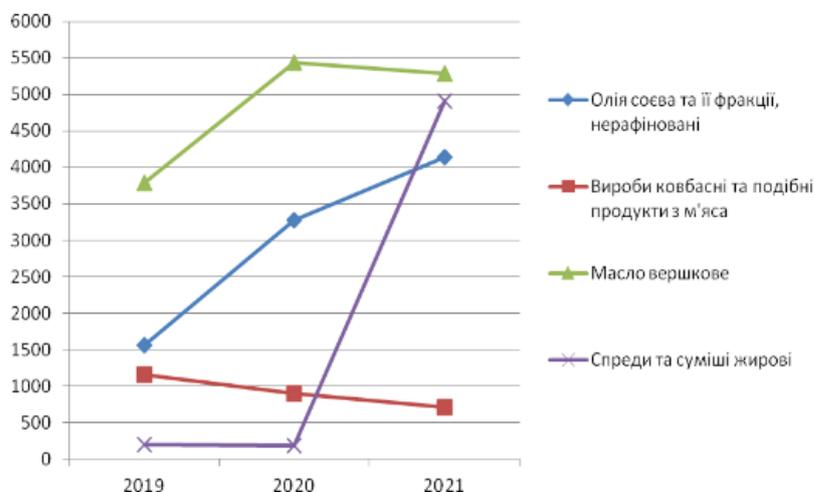


Рисунок 2.3. Виробництво харчової продукції, тонн

Таким чином, виробництво харчової продукції представлено такими основними виробниками як:

- ТОВ «Сандора» - виробництво соків і напоїв в упаковці «Тетра Пак»;
- ПрАТ «Лакталіс Миколаїв», ПАТ «Баштанський сирзавод», ПАТ «Первомайський молочноконсервний комбінат», ПАТ Веселинівський завод сухого знежиреного молока та інші - переробка молока, виробництво молочної продукції;
- ГП «Миколаївський лікєро-горілочний завод» - виробництво лікєро-горілочної продукції;
- АТ «Пивзавод «Янтар», пивзавод ПАТ «Сан ІнБев Україна» - виробництво пива;
- Фермерське господарство «Владам» - овочівництво, реалізація насінногосировини, переробка с/х. продукції;
- ВАТ «Агроекспорт» - закупівля, зберігання, експорт зернових, масляних культур, переробка соняшнику;

– ПАТ «Коблево», ВАТ «Зелений Гай», ПАТ «Радсад» - виробляють широку номенклатуру вин із виноматеріалів власного виробництва, а також коньяку.

### 2.3. Резерви покращення результатів діяльності підприємств переробної промисловості Миколаївської області

Зовнішня торгівля Миколаївської області з країнами Європейського Союзу має вагомe значення для економіки регіону та поступово розширюється. У 2020 році питома вага європейських країн в обласному експорті збільшилась на 6,1 в.п. порівняно з попереднім роком до 22,7%, імпорту – на 3,1 в.п. до 32,3%. Це виводить країни ЄС на 2 місце за обсягами експорту та перше – в імпорту.

Експорт товарів і послуг області до ЄС збільшився майже у 1,5 рази та становив 515,7 млн дол. США; імпорт зріс на 2,7% до 270,7 млн дол. США. Понад 90% експорту склали товари – 469,1 млн дол. США, що на 74,2% більше за 2020 рік. Зросли поставки кукурудзи та пшениці, насіння ріпаку. Збільшився експорт товарів з доданою вартістю: томатної пасти, напоїв та соків, одягу.

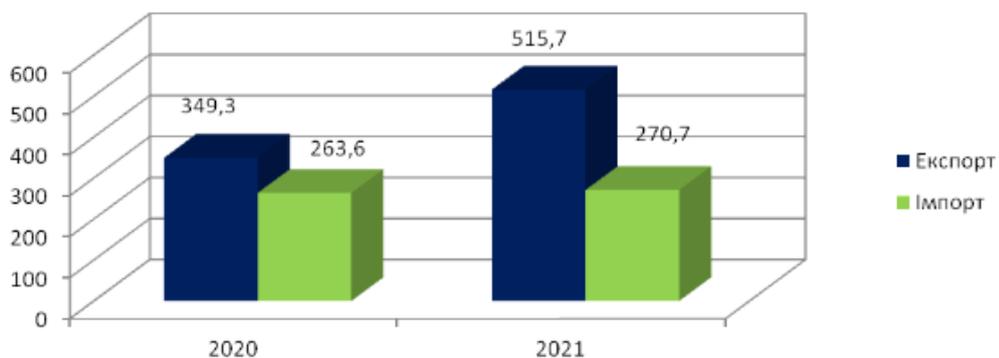


Рисунок 2.4. Динаміка експорту товарів і послуг Миколаївської області до ЄС, млн.дол.США

У 2021 році відбулось зростання імпорту товарів на 5,9% до 253,7 млн дол. США Суб'єкти господарювання області ввозили механічне та електротехнічне обладнання, харчові продукти, паливо, транспортні засоби, недорогоцінні метали та вироби з них, каустичну соду, інші товари. Найбільшими постачальниками товарів серед країн Європейського Союзу були Польща(18,9%), Італія (11,4%), Бельгія (10,1%), Німеччина (9,4%), Ірландія (9%). Сфера послуг в структурі зовнішньої торгівлі з країнами ЄС становить 9% від загального експорту. У 2020 році експорт послуг суб'єктами господарювання зменшився на 33,6% до 66,4 млн дол.США, імпорт – на 29,5% до 17 млн дол. США.



Рисунок 2.5. Структура експорту товарів Миколаївської області до ЄС,%

ЄС є основним інвестором в економіку області. У розвиток підприємств регіону за станом на 31 грудня 2021 року з країн Європи внесено 180,4 млн дол. США або 79,3% від загальнообласного обсягу. Інвестиції, надійшли до таких галузей як морегосподарський комплекс, переробна промисловість та виробництво електроенергії, а основними країнами інвесторами є Кіпр (59,0%), Нідерланди (32,3%) та Бельгія (6%).

У червні 2018 року в спеціалізованому морському порту Ольвія відкрито І чергу перевантажувального терміналу сільськогосподарської

продукції компанії «Єврозівнішторг» (спільний проект литовської компанії «БТ Інвест» та українського ТОВ «Будстандарт»).

Збільшенню присутності підприємств області на європейських ринках сприяє участь суб'єктів господарювання регіону у міжнародних виставково-ярмаркових заходах. У 2021 році миколаївськими компаніями взято участь та презентовано власну продукцію на виставках харчових продуктів у Франції (ГК «Агрофьюжн»), Польщі та м. Берлін (ФГ «Владам»), кліматичного та суднового обладнання в Німеччині (ПАТ «Завод «Екватор», ТОВ СП «Нібулон»), контейнерних перевезень та портового обладнання у Нідерландах (ДП «СК «Ольвія»), торговельній місії Офісу з просування експорту до Австрії (ТОВ «Агро-Юг-Сервіс»).

Таким чином, розвиток експортно-імпорتنих операцій в аграрному секторі необхідний для забезпечення стійкого розвитку національної економіки в умовах глобалізації, розширення її міжгосподарських зв'язків, здобуття країною гідного місця в світовій економіці та політиці. Збільшення виробництва аграрної продукції спрямованої на експорт дозволить створити нові робочі місця, підвищити купівельну спроможність всередині країни, забезпечити імпорт товарів, для виробництва яких недостатньо ресурсів всередині країни.

Таким чином, в умовах економіки України поки ще не створені основи конкуренції й економічної зацікавленості переробних підприємств у виборі найбільш ефективних інноваційних проектів і рішень, у визначенні оптимальних господарських зв'язків, в укладанні договорів з постачальниками, що забезпечують високу якість сировини й матеріалів, своєчасність їх поставок і зниження вартості.

Інноваційний розвиток підприємств залежить, насамперед, від його фінансових можливостей. Успішне підприємство з сучасними технологіями виготовлення продукції, яка користується попитом може привабити потенційних інвесторів, які будуть інвестувати свої гроші у розвиток цього підприємства та потенційних партнерів. Головним джерелом фінансування

для інноваційних підприємств Миколаївської області (ЗАТ «Баштанський сирзавод», «Лакталіс Миколаїв», ВАТ «Коблево» та інші) залишається їх власний капітал. Проте, залучення інвесторів та входження на світовий ринок промислових підприємств переробної галузі дозволить розвинути економіку країни в цілому та соціальної політики в агропромисловому комплексі.

### РОЗДІЛ 3. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЗА РАХУНОК ІННОВАЦІЙНО-ІНТЕНСИВНОГО ШЛЯХУ

3.1. Сировинна база переробної промисловості України та напрямки її розвитку

Виробництво соняшникової олії є найважливішою з галузей агропромислового комплексу України. У структурі обсягу виробництва всіх олійних культур соняшник займає більше 90%, а в структурі всіх посівних площ - близько 10%. Соняшник вирощується майже в усіх областях, разом з тим, найбільші площі під цю культуру задіяні в Південних і Центральних областях. Останніми роками спостерігається зниження врожайності соняшнику, в середньому щорічно на 7%. Це пов'язано головним чином з виснаженням земель і порушенням агротехнології.

Україна є наймасштабнішим виробником і експортером соняшникової олії (рис.3.1).

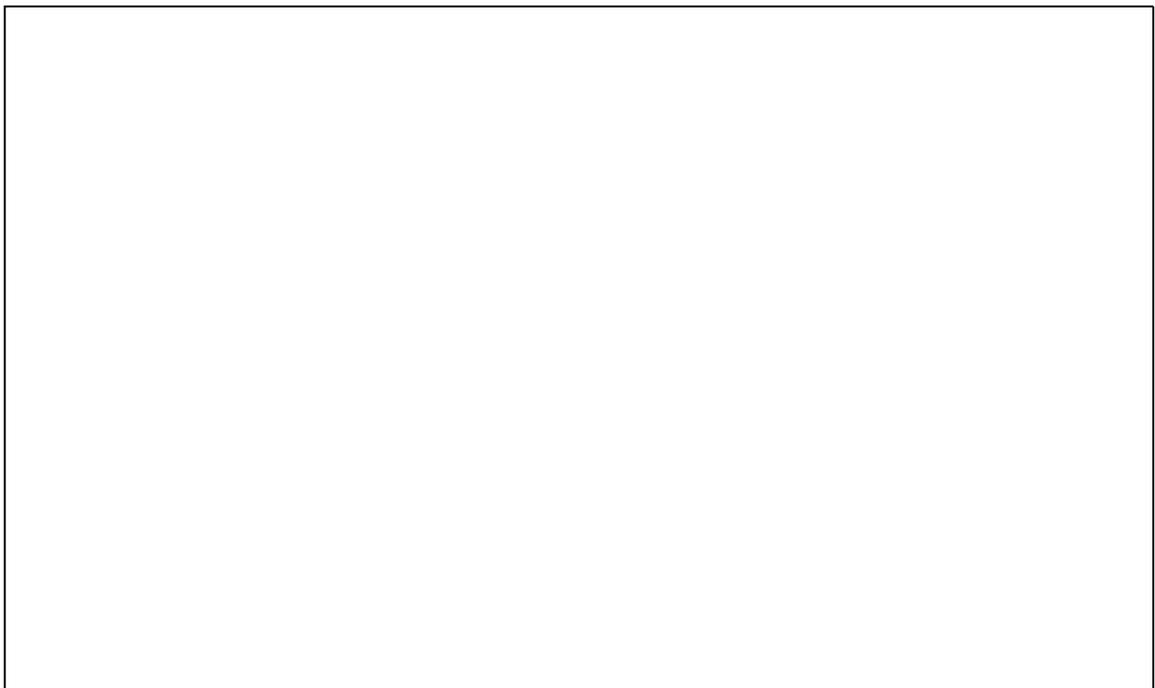


Рисунок 3.1. Структура світових виробників соняшникової олії

Південні та Центральні райони України найбільш пристосовані для вирощування всього спектру сільськогосподарських культур, що є сировинною базою переробної промисловості. Родючі землі, сприятливий клімат дозволяють отримувати високі врожаї. Ці обставини створюють гарні умови для побудови розвинутого переробного виробництва. Статистичні дані свідчать, що вироблена сільськогосподарська сировина більшою мірою експортується, меншою мірою переробляється вітчизняними переробними підприємствами. Особливо це стосується олійних культур і перш за все соняшника.

Олійно-жирова галузь інвестиційно приваблива, в її розвиток спрямовано значні інвестиції як вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів. Основна маса інвестиційних коштів вкладається в реконструкцію діючих і будівництво нових заводів. Потужності з переробки олійної сировини в Україні збільшується кожного року.

В Україні споживається всього 20% виробленої соняшникової олії, 80% поставляється на експорт. Це є унікальною особливістю українського ринку соняшникової олії.

Так за підсумками вересня-березня 2020-2021 років виробництво соняшникової олії стрімко зросло та навіть побило рекордний рівень 2018-2019 років на 1,5%. При цьому на українському ринку присутня доволі значна кількість виробників олії.

Водночас за підсумками вересня-березня 2020-2021 років відбулося значне зростання експорту соняшникової олії порівняно з відповідним періодом 2018-2019 років – на 16,6%.

Постійне зростання попиту на соняшникову олію та економічна ситуація не могли не відобразитися на рівні цін на соняшникову олію, що здебільшого залежить від тенденцій на світовому ринку. Зокрема від обсягів пропозиції інших олійних культур (рис.3.2.)



Рисунок 3.2. Структура виробництва рослинних олій

Таким чином, на ринку Миколаївської області середні ціни на дану продукцію мають стійку тенденцію до зростання, проте, зростання ціни не викликало зниження попиту на неї. Споживання на душу населення навпаки збільшилося. Тому перспективами розвитку ринку соняшникової продукції на наш погляд є впровадження таких заходів:

- створення системи сприяння залученню внутрішніх та зовнішніх інвестицій та розробки спільних інвестиційних проектів;
- посилення конкурентного механізму через зниження рівня адміністративних бар'єрів на шляху входження на ринки нових підприємств;
- впровадження системи управління якістю, яка б відповідала міжнародним стандартам;
- налагодження товаровиробникам державної, економічної, технічної та освітньої підтримки з метою раціонального використання природних ресурсів виготовлення конкурентоспроможної якісної сировини;
- зменшення обсягів експорту і направлення товару для реалізації на внутрішній ринок, що збільшить пропозицію на ринку та зниження ціни на олію у роздрібній торгівлі;

– вдосконалення системи регулювання нижньої і верхньої межі закупівельних цін у виробників насіння соняшнику переробними підприємствами;

– сприяння формуванню на всіх рівнях заготівельно - збутових кооперативів, торгових домів, інших елементів інфраструктури ринку, які в змозі взяти на себе функції з формування оптових партій та представлення інтересів реформованого товаровиробника у сфері великої оптової торгівлі.

Що стосується інших культур, і перш за все зернових, то вони займають практично у всіх адміністративних районах Миколаївської області досить значні площі. При цьому найбільшими були в Баштанському районі. Спостерігається поступове збільшення часток Баштанського, Березанського, Миколаївського районів і зменшення Арбузинського, Братського, Владіївського, Єланецького, Очаківського і Первомайського.

У складі зернових культур в області переважають колосові. Водночас зменшуються площі і валові збори кукурудзи та зернобобових культур, що є негативним. Серед зернових колосових провідне місце належить озимим.

Зернові відіграють провідну роль в економіці аграрних підприємств Миколаївської області, яка в останні роки помітно зростає. Тому необхідно, щоб зерновиробництво за своїми розмірами ефективно співіснувало з іншими галузями, які в кризові ситуації забезпечували б фінансову стабільність господарювання.

Серед завдань, що стоять перед галуззю одним із головних є прискорення впровадження нових сортів та гібридів. Кращими (з вирощуваних нині на Миколаївщині) сортами провідних зернових культур є: по озимій пшениці - Селянка і Ніконія, озимому ячменю - Росава, Основа, Скороход, Восход, Манас, ярому ячменю - Сталкер, Адапт, Прерія, Галактик, Південний, кукурудзі на зерно- Дніпровський 284 МВ, Одма 310 М, Дніпровський 310 МВ, Дніпровський 345 МВ.

У забезпеченні еквівалентного обміну між підприємствами агропромислового комплексу важливе значення має розвиток агропромислової інтеграції. Виправданими є дії господарств, які на своєму балансі мають млин і хлібопекарню. У той же час створення невеликих за своєю потужністю переробних цехів у середині сільгоспідприємств нерідко є економічно не доцільним. Тому, враховуючи обмеженість коштів у сільськогосподарських виробників та незавантаженість потужностей вже існуючих переробних підприємств, у кожному окремому випадку необхідно вирішувати те, що вигідніше: створювати цехи по переробці сільгосппродукції, чи встановлювати взаємовигідні довготривалі зв'язки з переробними підприємствами (останні можна організовувати на акціонерній основі за участю аграрних структур всіх форм господарювання).

Найбільш перспективними організаційно - правовими формами агропромислових бізнес - суб'єктів є холдинги і фінансово - агропромислові групи, які успішно функціонують у ряді країн світу і заслуговують створення в Україні. Подальший ефективний розвиток повинні одержати і формування кооперативного типу. Кооперація у зерновиробництві може здійснюватись у формі кооперативу чи спілки зерновиробників.

### 3.2. Інноваційні заходи щодо підвищення ефективності підприємств переробної галузі

У сучасних ринкових умовах, коли вигідно розширювати діяльність підприємств, підсилюється їх відповідальність за результати своєї діяльності, необхідні продумані схеми по розробці, освоєнню й впровадженню інновацій, нових технологічних процесів, нових прийомів по організації роботи, обґрунтованих завдань по розробці, освоєнню, впровадженню й розширенню використання нової техніки.

Поширення нових методів організації й управління виробництвом й посилення їх впливу на його інтенсивний розвиток пов'язаний з

відповідальністю за невиконання поставок по договорах. Проте, недостатньо в плані передбачити пріоритетний розвиток того або іншого прогресивного інноваційного напрямку. Також необхідно ще цей розвиток стимулювати по ланках виконання й додати йому ефективної структури. Таким чином, цільові програми по створенню, виробництву й впровадженню інноваційних проектів і виробничих систем конкретизуються в інноваційних програмах розвитку, які формуються за допомогою окремих складових інноваційної інфраструктури.

Інноваційна програма – це комплекс інноваційних заходів, узгоджених за ресурсами, виконавцями і термінами їх здійснення; які забезпечують освоєння та поширення реалізації принципово нових видів продукції або технологій. Типова схема структури елементів формування інноваційної програми наведена на рис. 3.3.



Рисунок 3.3. Типова структура елементів формування інноваційної програми підвищення рівня інтенсифікації виробництва

У програмах інноваційного розвитку підприємств повинні бути розділи, присвячені аналізу ретроспективи й сучасного стану, конкретизовані й обґрунтовані, на основі яких проводиться прогноз на період дії програми. Програми інноваційного розвитку покликані знайти оптимальне співвідношення стратегічного планування й оперативних методів в управлінні інноваційною діяльністю, щоб забезпечити, з одного боку, її розвиток на основі самостійних рішень і повної відповідальності підприємств, а з іншого боку - пріоритет найбільш прогресивних напрямків, що відповідають перспективним національним економічним інтересам.

Дані питання представляють найбільш важливе значення у всьому комплексі проблем формування механізму управління сучасним переробним підприємством, оскільки система планування й стимулювання інновацій повинна розвиватися як складова частина всього організаційно - економічного механізму підприємства.

В бізнес-структурах різних видів діяльності при вирішенні завдання по підвищенню рівня інноваційно - інтенсивного розвитку центральне місце займає розробка інноваційної програми за допомогою деталізації групи факторів «за характером виробництва» (рис. 3.4).



## Продовження Рисунку 3.4.

Удосконалення організації праці на виробничих місцях, ділянках, цехах	Цифровізація виробничо-господарської діяльності підприємства
Удосконалення організаційної структури управління підприємством та розміщення кадрів	Впровадження штучного інтелекту з нейронних мереж
Поліпшення системи обслуговування робочих місць	Впровадження прогресивних технологічних процесів
Удосконалення нормування і оплати праці	Заміна старих машин, обладнання і устаткування на нові
Підвищення рівня професійної підготовки працюючих	Модернізація діючих механізмів і устаткування
Удосконалення механізму мотивації персоналу підприємства	Упровадження високопродуктивного оснащення і інструментів
Зменшення кількості робітників, які не виконують норми вироботки	Поліпшення техніко-економічної інформації і виробничої її передачі
Удосконалення системи обміну витрат всіх видів ресурсів	Поліпшення охорони навколишнього середовища
Удосконалення системи техніко-економічного планування діяльності підприємства	Модернізація продукції і удосконалення її конструкції

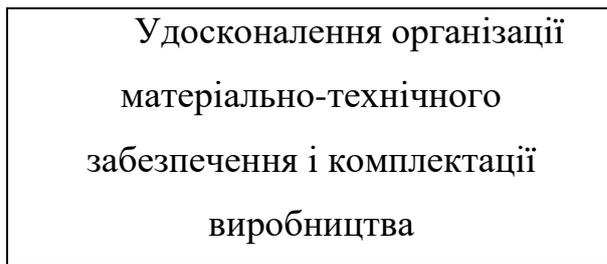


Рисунок 3.4. Деталізація факторів під назвою «За характером виробництва».

У складі інноваційної програми особливе місце належить переліку інноваційних заходів, які пропонуються до впровадження з обґрунтуванням їх індивідуальної ефективності. Сукупність індивідуальних ефективностей є показником, який характеризує зростання рівня інноваційного розвитку підприємства або технічного рівня виробництва. В економічній літературі є і інші трактовки поняття технічний рівень, які має ту саму суть [20]. Так, Устенко С. В. вважає, що - технічний рівень виробництва відображає взаємозв'язок техніки й економіки в динамічному процесі виробництва. Технічна сторона виробництва характеризує зміни в його технічному рівні, а економічна – зміни у темпах і пропорціях, витратах і економічних результатах, що досягаються [20].

Під технічним рівнем виробництва розуміється досягнутий в кожен даний момент ступінь розвитку або вдосконалювання засобів виробництва, що відображає використання досягнень інноваційного процесу й найбільш повно відповідає соціально - економічним вимогам виробничого й природного середовища. Технічний рівень виробництва описується широким переліком технічних, санітарно - гігієнічних, екологічних, ергономічних, організаційних й інших параметрів, що виражаються переважно в натуральних одиницях.

Це поняття охоплює зміни не тільки в процесі виробництва, але й у його результатах (продукті). Визначення й економічний аналіз технічного рівня виробництва служать важливим вихідним елементом формування планів

інноваційного розвитку виробництва, у які в якості першочергових можуть включатися об'єкти, що не відповідають технічним (застаріле обладнання, недосконала технологія, невисока якість продукції й ін.), економічним (підвищені витрати ресурсів), соціальним (використання важкої ручної праці, низька якість виробничого й навколишнього природного середовища й ін.) і організаційним (наявність вузьких місць у виробництві, неритмічність випуску продукції, недоліки в організації праці та ін.) вимогам.

Технічний рівень виробництва формується цілеспрямовано як результат процесу планування й управління інноваціями. У науково - виробничому циклі «наука – техніка – виробництво – споживання» дві перші фази відносяться до передвиробничих (передпромислових), дві другі – до виробничих (промислових).

Модернізація виробництва здійснюється в рамках його технічного розвитку. Одна з головних функцій модернізації виробництва полягає в постійному й ефективному відновленні виробництва на новій, більш прогресивній технічній основі.

Для оцінювання інноваційного потенціалу підприємства використовують такі показники:

- науково - технічний потенціал (чисельність працівників, що мають науковий ступінь, кількість раціональних пропозицій на одного працівника, кількість патентів);
- показники комерціалізації (частка нової продукції в загальному обсязі виробленої продукції, кількість ліцензійних договорів);
- тривалість виконуваних робіт (величина інноваційного лага);
- характеристика інноваційності керуючої системи (форми стимулювання інноваційної діяльності на підприємстві, участь у реалізації інноваційних проектів керівництва, рівень свободи, що надається учасникам інноваційної діяльності).

Визначення рівня потенційних можливостей виробництва продукції і його розвитку ґрунтуються на різних методичних принципах і різномірних показниках [21].

У розумінні сутності й методів виміру рівня потенціалу виробництва серед вчених-економістів і практиків ще не досягнута єдність. В економічній літературі [21, 22] інтегральну оцінку рівня виробничого потенціалу пропонується проводити на основі таких його показників, як обсяг виробництва продукції, рентабельність та ін.

Крім того, для визначення інноваційного потенціалу підприємства досистеми показників за різними складовими відносять показники, представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1. Система показників для оцінювання інноваційного потенціалу підприємства

Показник	Позначення	Формула
1	2	3
<b>Фінансова складова</b>		
Частка внутрішніх витрат на НДДКР і придбання технологій в загальних витратах на виробництво	K1	$K1 = \frac{Внддкр + Вм}{Взаг}$
Наукоємність продукції	K2	$K2 = \frac{Внддкр}{Впо}$
Забезпеченість інтелектуальною власністю	K3	$K3 = \frac{Вів}{Вз}$
Частка витрат на придбання нематеріальних активів в загальних витратах на дослідження та розробки	K4	$K4 = \frac{Внд}{Внддкр}$

Продовження Таблиці 3.1.

Частка витрат на підвищення кваліфікації кадрів взагальному обсязі витрат на дослідження та розробки	K5	$K5 = \frac{Вок}{Внддкр}$
Державні джерела фінансування НДДКР	K6	$K6 = \frac{ВД}{Внддкр}$
Кадрова складова		
Доля робітників, зайнятих дослідженнями та розробками загальній кількості працюючих	K7	$K7 = \frac{Чнддкр}{Чзаг}$
Забезпеченість кадрами найвищої кваліфікації	K8	$K8 = \frac{Чвк}{Чнддкр}$
Рівень заробітної плати науково-технічних робітників	K9	$K9 = \frac{ЗПнтс}{ЗПв}$
Матеріально-технічна складова		
Техніко технологічна база, призначена для НДДКР	K10	$K10 = \frac{Оннддкр}{Озаг}$
Прогресивність обладнання	K11	$K11 = \frac{Опр}{Озаг}$
Модернізація обладнання	K12	$K12 = \frac{Ом}{Озаг}$
Коефіцієнт введення нової техніки	K13	$K13 = \frac{ОВФн}{ОВФ}$
Інформаційна складова		
Витрати на інформаційну діяльність	K14	$K14 = \frac{Від}{Внддкр}$
Персонал, зайнятий інформаційною діяльністю	K15	$K15 = \frac{Чід}{Чнддкр}$

Продовження Таблиці 3.1.

Ринкова складова		
Показники освоєння нової продукції	K16	$K16 = \frac{BP_{in}}{BP_{zag}}$
Часта інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції	K17	$K17 = \frac{O_{in}}{O_{zag}}$
Рентабельність інноваційної продукції	K18	$K18 = \frac{P_{in}}{P_{zag}}$
Конкурентоспроможність нової продукції	K19	$K19 = \frac{C_{in}}{C_{конкур}}$

Підвищення ефективності виробництва опосередковується зниженням питомих витрат ресурсів (коефіцієнти матеріало-, фондо-, капіталоємності й т.д.) при загальному збільшенні абсолютних обсягів їх споживання.

Контроль за виконанням програми по розвитку інновацій значною мірою можна здійснювати й по показниках кінцевих економічних результатів. Крім того, підвищення ролі таких показників дозволить більш повно забезпечити методичну єдність всіх планових розрахунків. Мова йде про те, щоб показники ефекту від науково - технічних заходів у вигляді, наприклад, приросту прибутку (зниження собівартості продукції), умовного вивільнення чисельності зайнятих, росту капіталу й т.ін. були порівнянні з аналогічними показниками в плануванні прибутку, собівартості, праці, інвестиційних вкладень. Показники ефективності інноваційних заходів повинні однаково трактуватися в різних розділах плану, виступати реальним фактором програмування й прогнозування розподілу ресурсів й їх використання. Тільки за такої умови можна реалізувати активну роль інноваційного розвитку у всіх планових проектуваннях.

Поряд з підвищенням ролі якісних показників доцільно уточнити й масштаби виробничого аспекту в плануванні інноваційної діяльності. Це пов'язане з аналізом циклу створення й практичної реалізації нововведень та

з розробкою концепції й основних напрямків економічного й соціального розвитку підприємства на довгостроковий період, у тому числі й інноваційній діяльності, вдосконаленням застосовуваних показників, програмних завдань із основними розділами плану.

Для забезпечення єдності стадій інноваційного циклу стосовно до бізнес-планів по розвитку інновацій, що мають перспективний характер, у планових розрахунках необхідно передбачати послідовність переходу по стадіях освоєння й застосування технічних нововведень від одного планового періоду до іншого. Потрібно до цього додати, що в бізнес-плані інноваційного проекту не виділяються стадії наукових досліджень (фундаментальних і прикладних) і науково-технічних розробок (проектно-конструкторських, створення дослідного зразка) по окремих найважливіших інноваційних заходах, а завдання формуються, починаючи з освоєння випуску нової продукції.

У бізнес - план включаються завдання по освоєнню у виробництві продукції, зразки якої вже пройшли випробування й прийняті до серійного виробництва, а також вироби, випробування й освоєння виробництва яких передбачено інноваційними програмами.

У даний розділ плану включаються також унікальні машини й устаткування, випробування й приймання яких здійснюються в процесі експлуатації. У бізнес - план включаються завдання по зняттю з виробництва застарілих машин, устаткування й технологічних процесів. Зараз, на наш погляд, необхідні пропозиції по виділенню в бізнес - плані проектувань дослідно - експериментального виробництва.

Життєвий цикл технічних засобів з відтворювальних позицій обмежується, з одного боку, введенням нової техніки, з іншого боку - її вибуттям внаслідок зношування (фізичного й морального) через певний період часу й заміною новою, більш ефективною й продуктивною. Стадія власне застосування нової техніки в переробному виробництві охоплює короткий період, фіксований або моментом втрати ознаки новизни даною

технікою або її моральним зношуванням. Цикл створення й реалізації технічних засобів, таким чином, беззупинно відновлюється на новій технічній основі. На стадії застосування нової техніки повинні виконуватися певні планові функції по забезпеченню динамічності процесу в цілому. До них насамперед відносяться:

- оцінка рівня задоволення виробничих потреб у конкретних видах нової техніки, а також відповідність завданням інтенсифікації виробництва;
- визначення ступеня морального зношування діючих засобів праці й масштабів відновлення виробництва;
- формування пропозицій по подальшому розвитку техніки виходячи з досвіду її виробничої експлуатації;
- оцінка фактичної ефективності нової техніки й т.ін.

Саме на даній стадії визначається й уточнюється замовлення підприємств споживачів нової техніки до галузей - виготовлювачів по технічних й якісних параметрах знову проєктованих зразків. Однак перераховані планові функції не виконуються повною мірою підприємствами-споживачами й виробниками технічних засобів.

Внаслідок того, що стадія застосування нової техніки в бізнес - плані виділена, але повний науково - технічний комплекс як об'єкт планування найчастіше залишається незавершеним. Крім того цикл створення й застосування нової техніки (наука - техніка – виробництво – застосування) також доцільно доповнити стадіями заміни застарілої техніки й впровадження нових, більш ефективних її зразків. Це додасть всьому інноваційному циклу відтворювальний аспект.

Річний економічний ефект освоєння нової продукції реально визначається за умовами другого або третього років серійного виробництва нових виробів. Такий самий метод використовується й при оцінці ефекту від впровадження прогресивної технології, механізації й автоматизації виробничих процесів. Розрахунок зведеного ефекту від випуску й

використання нової техніки потрібно здійснювати також стосовно до певного року планового періоду. При цьому вибір вимірників ефекту не може вплинути на повноту розрахунку його величини.

Облік середньої тривалості циклу означає, що ефект від інноваційного заходу, розробка якого почата, буде отриманий лише в середині або наприкінці наступного періоду.

Завдання інноваційної політики полягає в тому, щоб сформований науково - технічний поділ розподіляти більш рівномірно з урахуванням часу (циклів) реалізації нововведень, уникаючи зосередження початку робіт із всіх заходів у перші роки впровадження.

Для повноти обліку всіх витрат на впровадження найважливіших інновацій у них також варто включати витрати й на попередніх стадіях інноваційного циклу.

На виробничому рівні при визначенні інтегрального показника в розрахунку ефективності варто використати показник приросту чистого прибутку. Основна ціль розрахунку - врахувати ефект техніки не за весь строк її служби, а тільки за період застосування в якості нової, прогресивної.

За даними вибіркового експертних оцінок [45, 46], середня тривалість проведення прикладних досліджень становить 3 - 4 роки, розробок – 3 - 3,5, процесу впровадження повного освоєння – 6 - 7 років, тривалість інноваційного циклу приблизно 8 - 10 років.

Загальна закономірність полягає в тому, що чим довше строки проведення наукових досліджень, проектно - конструкторських розробок й освоєння нової продукції, тим коротше період її ефективного застосування. Швидше настає моральне зношування не тільки машин, устаткування, технологій, але й технічних ідей, конструкторських рішень, технологічних принципів. Розвиток технічних модифікацій засобів праці, зрушень у виробництві у зв'язку з новими відкриттями викликає необхідність у здійсненні безперервного науково – технічного прогнозування, у

періодичному повторенні технічної експертизи й економічних обґрунтувань на різних стадіях циклу розробки нових зразків продукції.

Таким чином, все це вимагає більш повного урахування фактору часу в самому інноваційно - інвестиційному плані, насамперед уточнення періоду використання нововведення. Практикований у плануванні період освоєння (до серійного й масового виробництва) триває в середньому до 3 років. Відповідні завдання в бізнес-плані вказуються по роках і кварталах (у перший рік), аж до повного освоєння. Під повним освоєнням розуміється випуск продукції необхідної якості в умовах серійного або масового виробництва. Період повного освоєння повинен дорівнювати приблизно 5 рокам. Після цього нова продукція повинна виключатися з інноваційно-інвестиційного плану й вказуватися вже в програмі промислового виробництва.

Виходячи з цього строк, при якому облік продукції в якості нової для переробної галузі, може продовжуватися на 5 років після її освоєння. Підвищення ролі, наприклад, якісних показників, кінцевих виробничих результатів передбачає планування ресурсів нової техніки, їх застосування, що, у свою чергу, необхідно для сумарної оцінки ефективності інноваційного циклу в цілому. Їх реалізація спрямована на розширення масштабу планової роботи, послідовне включення оцінок інноваційної діяльності в план економічного й соціального розвитку. Перебудова планування повинна стати основою системи організаційних, економічних і моральних заходів, що зацікавила б у відновленні виробництва й керівників, і робітників, і вчених, і конструкторів. Завдання полягає в прискоренні розробки зазначених заходів і погодженому проведенні їх у життя.

### 3.3. Удосконалення методики оцінювання ефективності інноваційно – інтенсивного розвитку виробництва

Діяльність великих підприємств переробної промисловості окремо і у рамках науково-виробничого альянсу ґрунтується на ефективній взаємодії структурних складових об'єднання, економічний ефект від якої має синергічний характер і реалізуються у отриманні додаткового доходу від спільної інноваційної діяльності (інноваційний дохід).

Інноваційний дохід є базисом створення нових виробничо-господарських відносин у переробному виробництві. Під інноваційним доходом слід розуміти додатково отриманий дохід, сформований за умови реалізації інтегрованого підходу до комбінування й поєднання науково-технічних, організаційно-управлінських факторів і ресурсів виробництва у інноваційному процесі.

Взаємозв'язок і залежність виробничої діяльності підприємств переробної промисловості й інноваційного доходу та їх вплив на економічний результат інтегрованої структури науково-виробничого альянсу переробної промисловості представлені на рис. 3.5.

Описуючи діяльність інтегрованої компанії - науково-виробничого альянсу в її взаємодії зі сферами розподілу і збуту, доцільно відзначити умови формування інноваційного доходу, що відбувається на різних етапах за рахунок різних елементів.

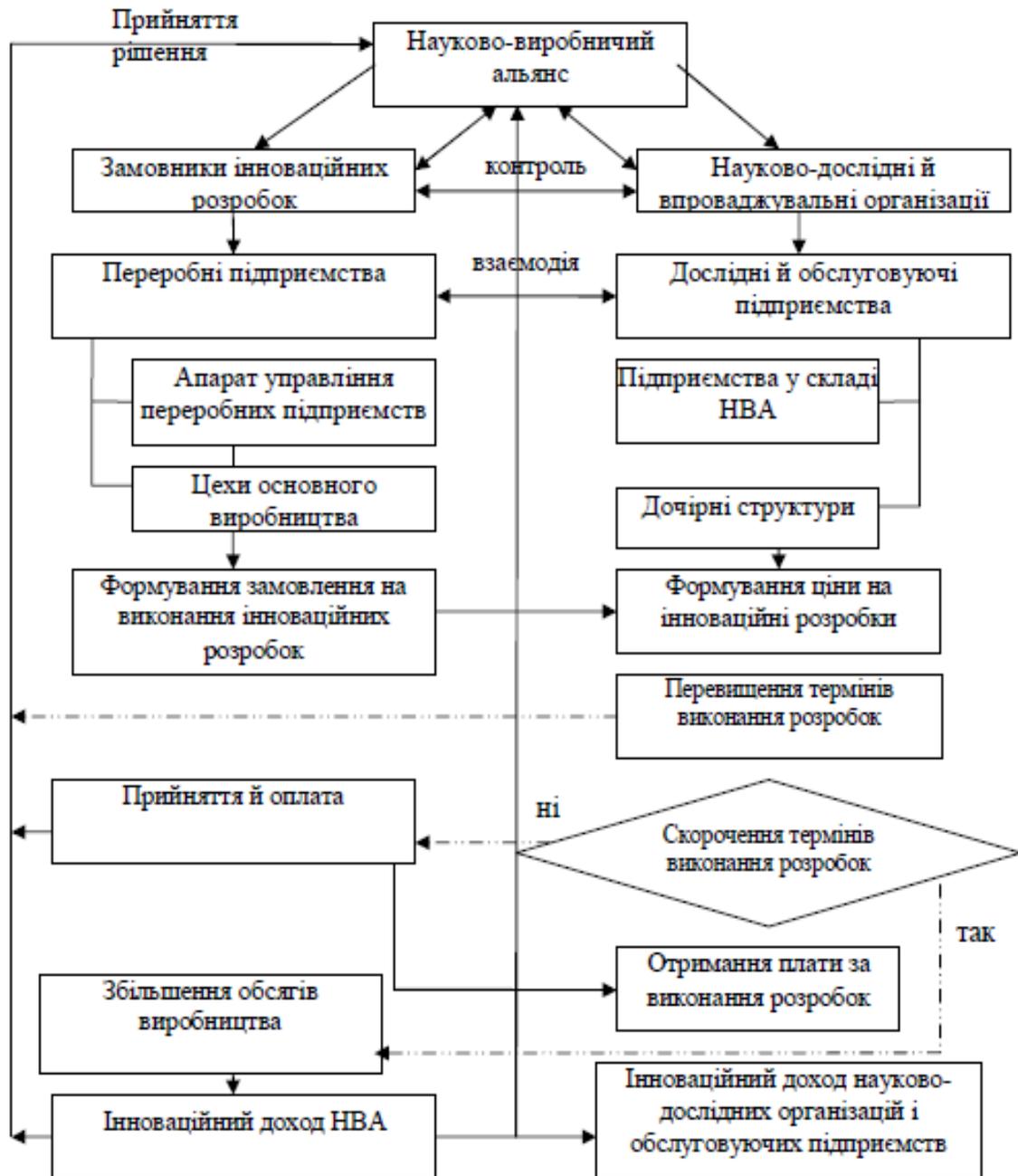


Рисунок 3.5. Умови формування інноваційного доходу взаємодіючих підприємств в межах науково – виробничого альянса.

Розмір виручки від реалізації залежить не лише від кон'юнктури ринку, обсягів виробництва й реалізації продукції, але й від організації виробничого процесу, ефективності устаткування. Витрати переробного виробництва залежать від ефективності всіх етапів виробництва, на які впливають процеси

стратегічного й оперативного планування виробництва, терміновість і своєчасність реалізації продукції, а також рівень податкового навантаження.

Отже, реалізація продукції інтегрованої компанії у значному ступені визначає розмір інноваційного доходу. Виходячи зі схеми інноваційної діяльності у агропромисловому альянсі, базовими умовами формування інноваційного доходу є:

- наявність ринкової потреби в продукції переробного виробництва й потреби в інноваційних розробках з його боку;

- чітко встановлені рамки й умови договору про здійснення інноваційних розробок науково-дослідними, впроваджувальними та забезпечуючими підприємствами й організаціями;

- своєчасність виконання зобов'язань інтегрованою компанією - агропромисловим альянсом;

- збільшення кількісних і якісних показників діяльності інтегрованої структури агропромислового альянсу за рахунок використання інноваційних розробок, удосконалення підходів до виробництва й реалізації продукції;

- виконання умов матеріального стимулювання підприємств.

За методикою оцінки у часі слід виділити такі види інноваційного доходу:

- дійсний (приведений до теперішньої вартості);

- майбутній (неприведений).

За ознакою безперервності формування:

- регулярний;

- дискретний.

Регулярний інноваційний дохід за стабільністю часових періодів розрізняється на:

- регулярний - з рівномірними періодами часу формування;

- регулярний - з нерівномірними періодами часу формування.

Вище означені умови, при яких формується інноваційний дохід враховується при розробці інноваційної програми.

Вихідним при розробці інноваційної програми підприємств є перелік інноваційних заходів, що пропонуються для впровадження.

Ця діяльність найважливіша, тому що пошук ефективних для впровадження новацій (інноваційних заходів) веде до зростання технічного рівня виробництва і його економічної ефективності. Формування інноваційного плану можливо значно простіше і швидше у тих випадках коли керуються «Класифікацією інноваційно-інтенсивних факторів». В науковій економічній літературі пропонується її багато варіантів. Однак, що стосується переробної промисловості класифікація інноваційних факторів відсутня.

Нами зроблено спробу удосконалити діючу класифікацію інноваційно-інтенсивних факторів з врахуванням особливостей переробної промисловості. При побудові класифікації інноваційно-інтенсивних факторів нами прийнята наступна схема (рис. 3.6).

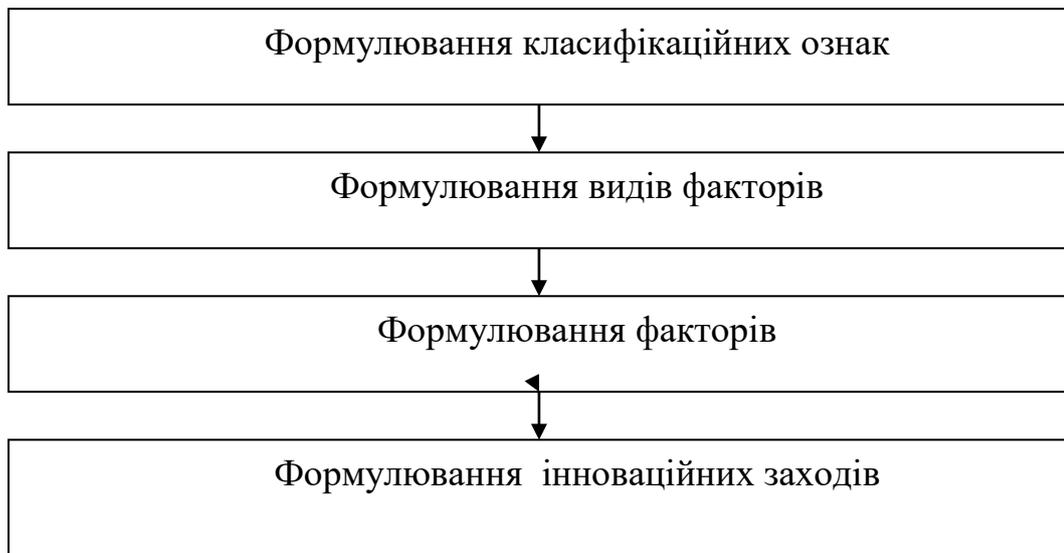


Рисунок 3.6. Послідовність побудови класифікації інноваційно-інтенсивних факторів.

Класифікаційні ознаки та види факторів детально розроблено (рис. 3.3) і прийнято нами за основу. Перелік же факторів, які складають вид факторів розроблена нами виходячи з наступної трактовки поняття «фактор розвитку виробництва». Фактор розвитку виробництв є сукупність заходів однакової спрямованості.

Для перспективного інноваційно-інтенсивного розвитку підприємств переробної промисловості пропонуються використовувати для впровадження в діяльність підприємств, тобто, формування інноваційної програми. Розглянемо запропонований перелік інноваційних факторів, що враховуються при розробці інноваційної програми переробного підприємства з урахуванням їх особливостей (Табл. 3.2.)

Таблиця 3.2. Напрямки та фактори інноваційно - інтенсивного розвитку

Напрямки інноваційно - інтенсивного розвитку	Фактор, що пропонується для впровадження
Правове удосконалення	<ul style="list-style-type: none"> <li>- вдосконалення правового забезпечення інноваційної діяльності переробної промисловості;</li> <li>- розробка правового документа регулюючого діяльність переробних підприємств.</li> </ul>
Врахування особливостей видової спеціалізації переробних підприємств	<ul style="list-style-type: none"> <li>- використання та конкурентних сум видів діяльності;</li> <li>- вдосконалення структури парку обладнання;</li> <li>- зниження витрат ручної праці;</li> <li>- удосконалення переробки використаної сировини.</li> </ul>

Продовження Таблиці 3.2.

Економічні і фінансові відносини	<ul style="list-style-type: none"> <li>- перехід на прогресивні методи грошових розрахунків;</li> <li>- вдосконалення механізму інвестування впровадження інновацій;</li> <li>- оперативне реагування на зміну валютних курсів.</li> </ul>
Соціальні відносини	<ul style="list-style-type: none"> <li>- підвищення кваліфікації кадрів;</li> <li>- покращення системи оплати праці;</li> <li>- нивелювання соціальної нестабільності в суспільстві.</li> </ul>
Політична ситуація в країні, регіоні, підприємстві	<ul style="list-style-type: none"> <li>- врахування змін у політичній ситуації, відносини в країні, на підприємстві.</li> </ul>

Як відмічено вище найбільш важливим при розробці інноваційної програми розвитку підприємства є перелік роздрібних інновацій. Для вирішення даної задачі включають всіх робітників, а відповідальна структура підприємства зобов'язана використовувати ряд основних джерел. Зокрема: наукові видання за означеною проблемою, звіти науково-дослідних і навчальних організацій, попит передових вітчизняних і зарубіжних підприємств та інші джерела.

У розробці й реалізації інноваційної програми повинні брати участь не тільки академічні й галузеві інститути, але й проектні й конструкторські організації, а в ряді випадків - провідні науково-виробничі об'єднання й венчурні фірми. Пряме співробітництво виконавців із ученими в процесі розробки інноваційних програм дозволить більш обґрунтовано визначати в

них пріоритети напрямків інноваційної діяльності, а також строки й умови їх реалізації, конкретизовані в бізнес-планах. Оскільки на реалізацію інноваційних програм може бути спрямована значна частина інвестицій об'єднання, вони можуть стати потужними засобами орієнтації інноваційної політики на вирішення великих виробничо-економічних завдань, пов'язаних з розвитком радикальних інновацій.

У ряді випадків для їх розвитку потрібне будівництво нових підприємств (або створення на діючих підприємствах нових великих виробництв), що також повинно передбачатися у відповідних програмах (планах) і мати певне фінансування. Що ж стосується завдань модернізації техніки, технічного переозброєння виробництва, а також інших завдань, не охоплених програмами, то об'єднання й підприємства повинні вирішувати їх використовуючи власні кошти або кошти замовників. Проте, часто через неможливість одержати допомогу у впровадженні інновації підприємства відмовляються від прогресивної техніки або купують її в незначних кількостях, при яких її використання не дає ефекту.

Важливу роль у розвитку інноваційної діяльності можуть зіграти комплексні науково - виробничі об'єднання, які відповідали б за розробку й впровадження цілісних технологічних систем, заснованих на використанні процесних і продуктових інновацій нового покоління й забезпечуючих істотне підвищення ефективності, значне зниження енергоємності й матеріалоємності продукції при одночасному скороченні ресурсоємності виробництва.

Модель корпоративної інноваційної системи показана на рис. 3.7.



Рисунок 3.7. Структурна модель корпоративної інноваційної системи

На думку багатьох учених [23, 24, 25], такі комплексні науково-виробничі об'єднання повинні включати дослідницькі, конструкторські й проектні організації, мати досить потужну виробничу базу у вигляді декількох промислових підприємств, підрозділи по впровадженню нових техніко-економічних систем й їх обслуговуванню в процесі експлуатації, а також центр підготовки кадрів, і мати необхідні права й ресурси. Комплексні науково-виробничі об'єднання покликані відповідати за розробку й впровадження технологічних систем, що забезпечують в остаточному підсумку технічне відновлення відповідних виробництв і вихід їх на технічні рубежі світового рівня. Такі комплексні науково-виробничі об'єднання могли б бути створені в кожній підгалузі, у кожному виді переробного

виробництва. Механізм взаємодії елементів інноваційно - інтенсивної системи підприємств, що забезпечує підвищення його економічної ефективності представлений на рис. 3.8.

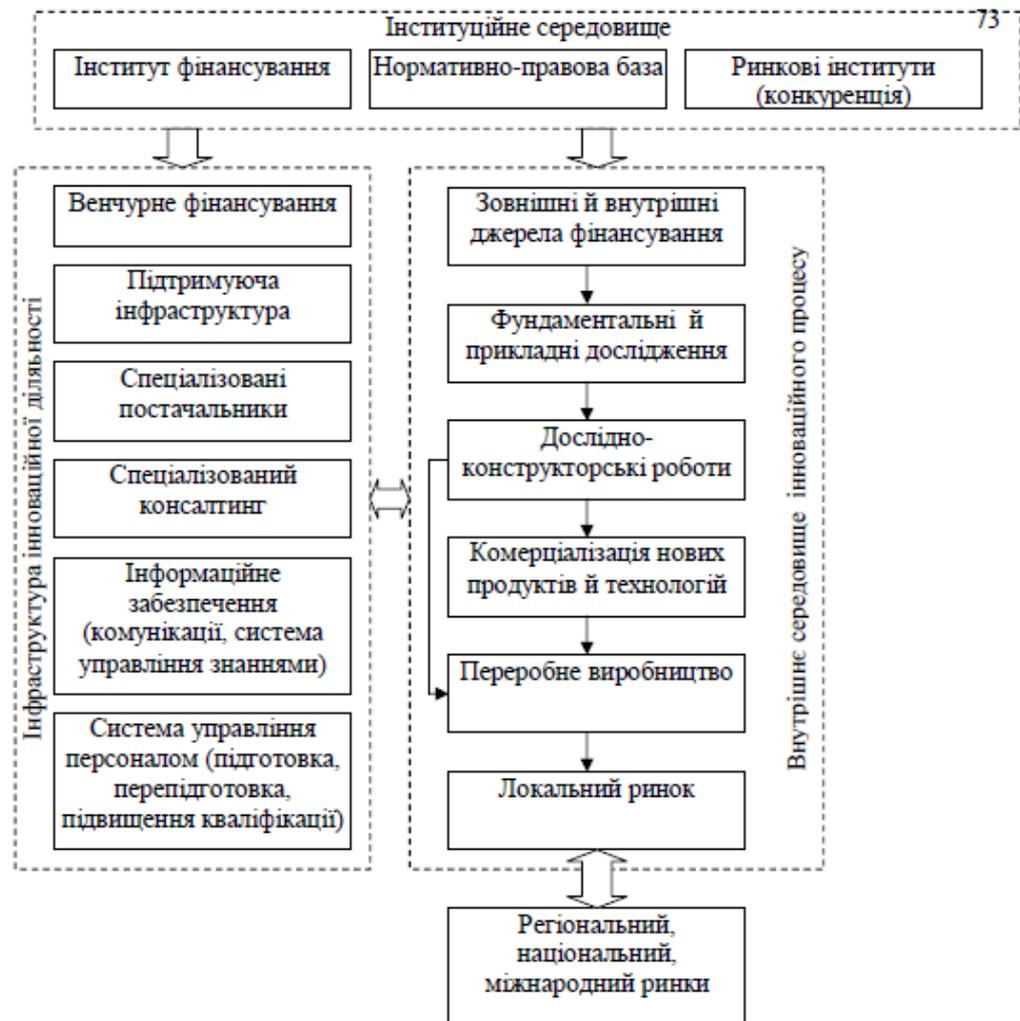


Рисунок 3.8 Взаємозв'язок елементів корпоративної інноваційної системи переробного виробництва.

В економічній літературі неодноразово відзначалася необхідність зміни порядку розробки й впровадження інновацій для того, щоб він визначав як головний об'єкт планування створення цілісних технологічних процесів і систем машин.

Довгострокові договори можуть сприяти більш повному забезпеченню інтеграції науки й виробництва, об'єднанню діяльності всіх учасників процесу розробки, виробництва й впровадження нової техніки й технології на

основі чіткого визначення їх функцій, відповідальності, часткового заохочення й санкцій. У рамках довгострокового єдиного договору можуть укладатися двосторонні договори, що конкретизують виконання окремих етапів всієї роботи.

Важливу роль у системі інноваційних послуг можуть відігравати й галузеві інститути й центри науково-технічної інформації. Доцільно в них створити групи консультантів, які, наприклад, не тільки видавали б довідкові дані про наявну техніку й технологію, але й на базі обстеження підприємств давали б висновки про те, яка передова техніка й технологія можуть бути там найбільше ефективно застосовані.

## РОЗДІЛ 4.

### ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

4.1. Аналіз нормативно-правової та законодавчої бази щодо охорони праці та безпеки трудової діяльності на підприємстві

В сучасних умовах широкого впровадження нових технічних засобів і технологій, а також удосконалення організації виробничої і невиробничої діяльності особливого значення набуває проблема охорони праці виробничого середовища. Прискорення соціально-економічного розвитку України вимагає докорінного поліпшення стану охорони праці на підприємствах, установах, організаціях різних форм господарювання.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про охорону праці», охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів і засобів спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі праці [47].

Основною метою охорони праці є визначення основних положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці, регулювання за участю відповідних органів державної влади відносин між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлення єдиного порядку організації охорони праці в Україні.

Завданням охорони праці є відсутність або зведення до мінімуму вирогідності травмувань та виникнення професійних захворювань.

Конституція гарантує право на працю, що дає можливість людині заробляти собі на життя працею, яку вона обирає або на яку вільно погоджується (ст.43). Кожній людині Конституція гарантує право на належні, безпечні і здорові умови праці. Конституцією гарантується захист від

незаконного звільнення. Кожна людина має право на достатній життєвий рівень, на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст.49) [17].

Основним нормативно-правовим документом у галузі охорони праці є Закон України «Про охорону праці». Дія цього закону поширюється на всі підприємства установи та організації незалежно від форм власності та видів діяльності. Цей закон:

- визначає основні положення з реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя та здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні безпечні і здорові умови праці;

- регулює відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні;

- враховує основні вимоги конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці щодо безпеки і гігієни праці та виробничого середовища, регулювання відносин охорони праці в передових країнах та досвід охорони праці попередніх років;

- визначає принципи державної політики в галузі охорони праці (ст.4);

- визначає функції органів державного управління охороною праці та соціальної політики України;

- гарантує право на охорону праці під час укладання трудового договору (ст.5), право працівника під час роботи (ст.6), права на пільги і компенсації за тяжкі та шкідливі умови праці (ст.7), відшкодування власником шкоди у разі ушкодження здоров'я працівника або у разі його смерті (ст.9), обов'язки роботодавця та працівників щодо додержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці (ст.13-14);

- визначає, що на роботах зі шкідливими і небезпечними умовами праці, а також роботах, пов'язаних із забрудненнями або несприятливими метеорологічними умовами, працівникам видають за встановленими

нормами спеціальний одяг, спеціальне взуття та інші засоби індивідуального захисту (ст.8);

– вказує, що роботодавець зобов'язаний забезпечувати фінансування та проведення попередніх та поточних медичних оглядів працівників (ст.17);

– особливу увагу приділяє питанням охорони праці жінок, неповнолітніх та інвалідів (ст.10,11,12);

– вказує, що виробничі будівлі, споруди, устаткування, що вводяться в дію після будівництва або реконструкції транспортні засоби, та технологічні процеси мають відповідати нормативним актам про охорону праці (ст.24);

– передбачає, що відповідальність за порушення законодавчих та інших нормативних актів з охорони праці несуть працівники, на яких покладені обов'язки виконувати ці вимоги (ст.18,43-44) [47].

Законодавством про охорону здоров'я передбачено допомогу хворим та потерпілим від нещасних випадків, а також працівникам закладів охорони здоров'я у їх діяльності (ст.5). Право на охорону здоров'я передбачено шляхом створення безпечних і здорових умов праці, навчання, побуту та відпочинку, а також відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди.

Закон передбачає обмеження прав громадян за станом їх здоров'я (ст.9). підставою для визнання громадян України тимчасово або постійно непридатними до професійної або іншої діяльності за станом здоров'я пов'язується з підвищеним ризиком небезпеки для працюючих.

Закон встановлює відповідні вимоги до забезпечення здорового навколишнього середовища, санітарно-епідемічного благополуччя території населених пунктів (ст. 22). Встановлені єдині санітарно-гігієнічні вимоги до планування і забудови населених пунктів; будівництва і експлуатації промислових і інших об'єктів, очистки і знешкодження промислових та комунально-побутових викидів, відповідне утримання та використання виробничих і побутових приміщень та територій, на яких вони розміщені; організації водопостачання населення, до виробництва, застосування,

зберігання, транспортування та захоронення радіоактивних, отруйних і сильнодіючих речовин.

Статтею 28 цього закону передбачається забезпечення підприємствами та установами виконання правил безпеки праці, виробничої санітарії та вимог охорони праці з метою недопущення шкідливого впливу на здоров'я людей та навколишнє середовище.

Закон встановлює вимоги до профілактичних медичних оглядів неповнолітніх, працівників підприємства з шкідливими та небезпечними умовами праці, відповідальність власників за своєчасне проходження працівниками обов'язкових медичних оглядів та за шкідливі наслідки для здоров'я населення, спричинені допуском до роботи осіб, які не пройшли обов'язкові медичні огляди (ст.31).

Статті 65 і 66 передбачають медичний контроль за трудовим і виробничим навчанням та умовами праці підлітків [48].

Основним нормативним документом, що регламентує вимоги щодо пожежної безпеки є Закон України «Про пожежну безпеку». Згідно з цим Законом відповідальність за пожежну безпеку підприємств, установ, організацій покладено на керівника або уповноважену ним особу.

Роботодавці або уповноважені ними особи, а також орендатори (ст.5) зобов'язані:

- розробляти та здійснювати комплекс заходів щодо забезпечення пожежної безпеки;
- забезпечувати додержання протипожежних вимог норм, правил, приписів і постанов органів державного пожежного нагляду;
- організовувати і здійснювати навчання працівників щодо пожежної безпеки;
- утримувати у справному стані засоби протипожежного захисту і зв'язку, пожежну техніку, обладнання та інвентар і використовувати їх тільки за призначенням;

– проводити службове розслідування випадів пожеж.

Відповідно до закону кожен працівник зобов'язаний виконувати вимоги законодавства, а також вживати заходи щодо усунення порушень правил пожежної безпеки і ліквідації пожеж та загорянь.

Відповідно до статті 6 громадяни України повинні виконувати вимоги правил пожежної безпеки, забезпечувати будівлі, які їм належать на правах особистої власності первинними засобами пожежогасіння і протипожежним інвентарем, повідомляти пожежну охорону про виникнення пожежі та вживати заходи по її ліквідації й рятуванню людей і майна [49].

Законом України «Про використання ядерної енергії та радіаційний захист» встановлено, що персонал ядерних установок, джерел іонізуючого випромінювання, а також державні інспектори з нагляду за ядерною та радіаційною безпекою безпосередньо на ядерних установках мають право на соціально-економічну компенсацію негативного впливу іонізуючого випромінювання на їхнє здоров'я відповідно до законодавства України.

Персонал має право на професійну перепідготовку, підвищення кваліфікації та ліцензування за рахунок ліцензіата (ст.14).

Ліцензіат несе всю повноту відповідальності за радіаційний і фізичний захист та безпеку ядерної установки, об'єкта, призначеного для поводження з радіоактивними відходами, іншого джерела іонізуючого випромінювання незалежно від діяльності та відповідальності постачальників і органу державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки. Окрім цього ліцензіат встановлює вимоги щодо кваліфікації персоналу залежно від його відповідальності за безпечне використання ядерних установок, джерел іонізуючого випромінювання, контроль за ними та за належну експлуатацію устаткування, яке пов'язане із забезпеченням безпеки. Вимоги щодо кваліфікації персоналу, який виконує свої функції на основі виданої йому ліцензії (ліцензований персонал), повинні бути ухвалені органом державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки (ст.32).

Персонал у свою чергу зобов'язаний суворо дотримувати норм, правил і стандартів з безпеки, а також не вчиняти будь-яких самочинних дій, які можуть призвести до ситуацій, що порушують вимоги цього Закону. Персонал ядерних установок та об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, не має права на страйки (ст.35).

Згідно статті 36 Персонал повинен проходити обов'язкові медичні огляди(попередній - під час прийняття на роботу і періодичні – протягом трудової діяльності). Особи, у яких визначено захворювання, зазначене в переліку медичних протипоказань щодо допуску до роботи джерелами іонізуючого випромінювання, до роботи на ядерних установках із джерелами іонізуючого випромінювання не допускаються.

На підприємства, установи і організації, інші суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють діяльність у сфері використання ядерної енергії, у разі порушення законодавства, умов виданих документів дозвільного характеру, норм, правил і стандартів з ядерної та радіаційної безпеки, з фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, обліку та контролю ядерних матеріалів та інших джерел іонізуючого випромінювання, якщо ці порушення завдали або могли завдати шкоди здоров'ю людей чи навколишньому природному середовищу, органом державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки може бути накладено штрафи. Розміри штрафів встановлюються законом (ст.82). [50]

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»:

- регулює суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, зазначає відповідні права та обов'язки державних органів та громадян, встановлює порядок організації державної санітарно-епідемічної служби й здійснення державного санітарно-епідемічного нагляду;

– передбачає створення оптимальних умов для життєдіяльності, що має забезпечувати низький рівень захворюваності, відсутність шкідливого впливу на здоров'я населення чинників навколишнього середовища, а також інфекційних захворювань;

– гарантує право громадян на своєчасну і достовірну інформацію про стан їхнього здоров'я, а також про наявні і можливі чинники ризику та ступінь їх впливу на здоров'я;

– зобов'язує підприємства розробляти та здійснювати санітарні та протиепідемічні заходи, здійснювати контроль за виконанням вимог санітарних норм щодо безпеки використання шкідливих для здоров'я речовин і матеріалів, скиданням відходів, викидів у навколишнє середовище та готовою продукцією;

– фіксує вимоги до проектування, будівництва, розробки, виготовлення і використання нових засобів виробництва та технологій і т. ін. (ст. 15,18,19,22);

– визначає об'єкти санітарно-гігієнічної експертизи, проекти національних, регіональних, місцевих і галузевих програм соціально-економічного розвитку (ст. 10) [51].

Згідно статті 13 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» страховим випадком є нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи психічну травму за обставин, визначених Кабінетом міністрів України та в окремих випадках Фондом соціального страхування від нещасних випадків (ст.14).

Строки проведення страхових виплат встановлено статтею 40 цього Закону.

Права та обов'язки застрахованого та роботодавця як страхувальника визначено розділом VIII Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».[52]

В Кодексі законів про працю охорона праці відображена в окремому розділі. В окремих статтях цього розділу розглянуто:

- створення здорових і безпечних умов праці;
- додержання вимог охорони праці при будівництві і експлуатації будівель, споруд та обладнання;
- заборона введення в експлуатацію серійного виробництва зразків нових машин (та іншого обладнання), які не відповідають вимогам охорони праці;
- правила охорони праці обов'язкові для адміністрації, обов'язки адміністрації щодо поліпшення й оздоровлення умов праці;
- зафіксовані питання трудового законодавства: право на працю, основні трудові права та обов'язки працівників, умови договорів про працю; тривалість робочого часу та умови його скорочення; робота у передсвяткові та вихідні дні; тривалість роботи в нічний час; неповний робочий час та умови обмеження понадурочних робіт та інше;
- розглядаються обов'язки адміністрації щодо розслідування та обліку нещасних випадків; контроль і нагляд за дотриманням вимог інструкцій з охорони праці; медичні огляди; умови переведення на легшу роботу; матеріальна відповідальність за збитки, завданні робітникам і службовцям ушкодженням їх здоров'я на виробничій діяльності.
- окремо розглядається охорона праці жінок та молоді, встановлені пільги робітникам і службовцям, що поєднують роботу з навчанням. Розглянуто права професійних спілок, функції органів державного соціального страхування, нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю, відповідальність за порушення законодавства про працю та інші питання [53].

До найважливіших актів з охорони праці належать:

- Порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві [54];
- Порядок видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки [55];
- Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці [56].

На основі законодавчих актів про охорону праці роботодавці мають розробляти й затверджувати власні положення, інструкції або інші нормативні документи, що діють у межах підприємства, організації, установи.

Відповідно до рекомендацій Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду і Порядку опрацювання і затвердження нормативних актів, до основних нормативних актів, що діють в межах підприємства належать:

- Положення про систему управління охороною праці на підприємстві;
- Положення про службу охорони праці підприємства;
- Положення про комісію з питань охорони праці підприємства;
- Положення про навчання, інструктажі і перевірку знань працівників з питань охорони праці;
- Положення про інструктажі, спеціальне навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки;
- Наказ про порядок атестації робочих місць щодо їх відповідності нормативним актом з охорони праці;
- Положення про роботу уповноваженого з питань охорони праці в трудовому колективі;
- Положення про організацію попереднього і періодичного медичного огляду працівників.

- Інструкції з охорони праці для працюючих за професіями і видами робіт;
- Перелік робіт з підвищеною небезпекою;
- Перелік посадових осіб підприємства, які зобов'язані проходити попередню і щорічну перевірку знань з охорони праці;
- Наказ про порядок забезпечення працівників спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту.

Згідно з Положенням передбачається періодичність перевірки не рідше, ніж один раз на п'ять років, а інструкцій для працюючих за професіями або видами робіт, пов'язаних з підвищеною небезпекою, - не рідше, ніж один раз на три роки.

#### 4.2. Аналіз небезпечних та шкідливих факторів, що можуть впливати на працівника у його трудовій діяльності

Загрозою для безпеки праці на виробництві є небезпечні та шкідливі виробничі фактори.

Небезпечний виробничий фактор – це такий фактор, вплив якого на працюючого за певних умов призводить до травм чи іншого раптового погіршення здоров'я.

Шкідливий виробничий фактор – це фактор, дія якого на людину за відповідних умов викликає захворювання, або зниження працездатності. У залежності від рівня і тривалості впливу такий фактор може стати небезпечним.

На робітників переробних підприємств можуть впливати наступні небезпечні та шкідливі фактори [58]:

1. Серед факторів зовнішнього середовища, що впливають на організм людини в процесі праці, світло займає одне з перших місць. Адже відомо, що майже 90% всієї інформації про довкілля людина одержує через органи зору. Під час здійснення будь-якої трудової діяльності втомлюваність очей, в ос-

новному, залежить від напруженості процесів, що супроводжують зорове сприйняття.

Освітлення повинно бути достатнім, тобто відповідати вимогам санітарних норм, рівномірним, не повинно осліплювати очі та створювати відблиски на робочій поверхні, за спектральним складом має наближатись до сонячного світла. Оптимальним вважається таке освітлення, при якому втома зору найменша. Залежно від джерела світла освітлення може бути: природним, що створюється прямими сонячними променями та розсіяним світлом небосхилу; штучним, що створюється електричними джерелами світла та суміщеним, при якому недостатнє за нормами природне освітлення доповнюється штучним.

Природне освітлення поділяється на: бокове (одно- або двохстороннє), що здійснюється через світлові отвори (вікна) в зовнішніх стінах; верхнє, здійснюване через ліхтарі та отвори в дахах і перекриттях; комбіноване - поєднання верхнього та бокового освітлення.

Штучне освітлення може бути загальним та комбінованим. Загальним називають освітлення, при якому світильники розміщуються у верхній зоні приміщення рівномірно або з врахуванням розташування робочих місць. Комбіноване освітлення складається із загального та місцевого. Його доцільно застосовувати при роботах високої точності, а також, якщо необхідно створити певний або змінний, в процесі роботи, напрямок світла.

2. Організація робочого місця. Робоче місце робітника повинно бути рівномірно освітлено. Не повинно бути значної різниці в освітленні різних ділянок робочого місця. Наприклад, поверхня книги і зошита, з якими в даний час здійснюється робота, повинні мати однакове освітлення. Стіл повинен бути розташований у гарно освітленому місці, бажано біля вікна. Людина за столом повинна розташовуватися обличчям чи лівим боком до вікна для того, щоб уникнути утворення тіні від тіла чи руки людини.

Світильник штучного освітлення повинен бути розташований відносно тіла людини аналогічним чином. Повинні бути розташовані над робочим мі-

сцем під кутом 45°.

На робочому місці бажано забезпечити великий контраст між об'єктом і фоном, на якому розміщено об'єкт; з темними предметами ліпше працювати на світлому фоні, а зі світлими - на темному фоні. Це дозволить при меншому значенні освітлення успішно виконувати роботу і знизити зорове втомлення.

Психофізіологічний вплив на людину кольору поверхні приміщення обов'язково необхідно враховувати при кольорово-світловому оформленні приміщення. В приміщеннях де повинна здійснюватись робота, краще застосовувати люмінесцентні лампи, а кольорове оформлення виконувати в світлих тонах, які стимулюють активну діяльність.

3. Вентиляція. Під вентиляцією розуміють сукупність заходів та засобів призначених для забезпечення на постійних місцях та зонах обслуговування приміщень метеорологічних умов та чистоти повітряного середовища, що відповідають гігієнічним та технічним вимогам. Основне завдання вентиляції - вилучити із приміщення забруднене або нагріте повітря та подати свіже.

Вентиляція класифікується за такими ознаками:

- за способом переміщення повітря - природна, штучна (механічна) та суміщена (природна та штучна одночасно);

- за напрямком потоку повітря -припливна, витяжна, припливно-вигяжна;

- за місцем дії - загальнообмінна, місцева, комбінована.

Природна вентиляція може бути неорганізованою і організованою. При неорганізованій вентиляції невідомі об'єми повітря, що надходять та вилучаються із приміщення, а сам повітрообмін залежить від випадкових чинників. Неорганізована природна вентиляція включає інфільтрацію - просочування повітря через нещільності у вікнах, дверях, перекриттях та провітрювання, що здійснюється при відкриванні вікон та квартир. Організована природна вентиляція називається аерацією.

Для аерації в стінах будівель роблять отвори для надходження зовніш-

нього повітря, а на даху чи у верхній частині будівлі встановлюють спеціальні пристрої для видалення відпрацьованого повітря. Для регулювання надходження та видалення повітря передбачено перекривання на необхідну величину аераційних отворів та ліхтарів. Це особливо важливо в холодну пору року.

Штучна (механічна) вентиляція, на відміну від природної, дає можливість очищувати повітря перед його викидом в атмосферу, вловлювати шкідливі речовини безпосередньо біля місць їх утворення, обробляти припливне повітря (очищувати, підігрівати, зволожувати), більш цілеспрямовано подавати повітря в робочу зону. Окрім того механічна вентиляція дає можливість організувати повітрязабір в найбільш чистій зоні території підприємства і навіть за її межами. Загальнообмінна вентиляція забезпечує створення необхідного мікроклімату та чистоти повітряного середовища у всьому об'ємі робочої зони приміщення. Вона застосовується для видалення надлишкового тепла при відсутності токсичних виділень.

Місцева вентиляція може бути припливною і витяжною. Місцева припливна вентиляція, при якій здійснюється концентроване подання припливного повітря заданих параметрів (температури, вологості, швидкості руху), виконується у вигляді повітряних душів, повітряних та повітряно-теплових завіс.

Повітряні та повітряно-теплові завіси призначені для запобігання надходження в приміщення знаннях мас холодного зовнішнього повітря при необхідності частого відкривання дверей чи воріт. Повітряна завіса створюється струменем повітря, що подається із вузької довгої прілини, під деяким кутом назустріч потоку холодного повітря. Канал в щілиною розмішують збоку чи зверху дверей.

Місцева витяжна вентиляція здійснюється за допомогою місцевих витяжних зонтів, всмоктуючих панелей, витяжних шаф, бортових висмоктувачів.

Природна та штучна вентиляція повинні відповідати наступним саніта-

рно-гігієнічним вимогам:

- створювати в робочій зоні приміщень нормовані метеорологічні умови праці (температуру, вологість і швидкість руху повітря);
- повністю усувати з приміщень шкідливі гази, пари, пил та аерозолі або розчиняти їх до гранично допустимих концентрацій;
- не вносити в приміщення забруднене повітря ззовні або шляхом засмоктування забрудненого повітря з суміжних приміщень;
- не створювати на робочих місцях протягів чи ривкого охолодження;
- бути доступним для управління та ремонту під час експлуатації;

Найбільш повно вище перерахованим вимогам відповідає система кондиціонування повітря, яка також застосовується на підприємствах. За допомогою кондиціонерів створюються і автоматично підтримуються у виробничому приміщенні задані параметри повітряного середовища.

4. Система опалення. Являє собою комплекс елементів, необхідних для нагрівання приміщень в холодний період року. До основних елементів систем опалення належать джерела тепла, теплопроводи, нагрівальні прилади. Теплоносіями можуть бути нагріта вода, пара чи повітря.

5. Електробезпека. Широке використання електроенергії у всіх галузях народного господарства зумовлює розширення кола осіб, котрі експлуатують електрообладнання. Тому проблема електробезпеки при експлуатації електрообладнання набуває особливого значення.

Електролітична дія струму характеризується розкладом органічної рідини, в тому числі і крові, що супроводжується значними порушеннями їх фізико-хімічного складу.

Механічна (динамічна) дія - це розшарування, розриви та інші подібні ушкодження тканин організму, в тому числі м'язової тканини, стінок кровеносних судин, судин легеневої тканини внаслідок електродинамічного ефекту, а також миттєвого вибухоподібного утворення пари від перегрітої струмом тканинної рідини та крові.

Біологічна дія струму проявляється через подразнення та збудження

живих тканин організму, а також через порушення внутрішніх біологічних процесів, що відбуваються в організмі і котрі тісно пов'язані з його життєвими функціями .

Звичайно людина починає відчувати дію змінного струму, яка дратує промислової частоти (50 Гц) при його силі приблизно 1 мА, а постійного - приблизно 5 мА. Ці струми називаються граничними відчутними струмами і не є небезпечними для життя, оскільки при такому роздратуванні людина може самостійно звільнитись від його дії. Струми, які перевищують значення граничних відчутних, викликають судороги м'яз і больові відчуття, які зі збільшенням значення величини струму посилюються, розповсюджуючись на всі великі ділянки тіла.

Граничне допустимі рівні напруг дотику і струмів, а також допустимий час впливу і сила струму регламентуються ГОСТ 121.038-82.

Причини, які викликають ураження людей електричним струмом, можуть бути наступні: випадковий дотик чи небезпечне наближення до струмопровідних частин, які знаходяться під напругою; ураження полум'ям електричної дуги, які виникають іноді при розриві ланцюга, коротких замикань; дотик до конструктивних джерельнопровідних металевих частин електрообладнання, які не знаходяться під напругою, але які опинилися під напругою внаслідок ураження ізоляції струмопровідних частин.

6. Пожежна безпека. Пожежна безпека - можливість виникнення та розвитку пожежі в будь-якій речовині, процесі, стані. Коли людина перебуває в зоні впливу пожежі, то вона може потрапити під дію наступних небезпечних та шкідливих факторів: токсичні продукти згорання; огонь; підвищена температура середовища; дим; недостатність кисню; руйнування будівельних конструкцій; вибухи, витікання небезпечних речовин, що відбуваються внаслідок пожежі; паніка.

Під час пожежі температура полум'я може досягати 1200 - 1400 °С і у людей, що знаходяться у зоні пожежі випромінювання полум'я можуть викликати опіки та больові відчуття.

Небезпека підвищеної температури середовища полягає в тому, що вдихання розігрітого повітря разом із продуктами згорання може призвести до ураження органів дихання та смерті. В умовах пожежі підвищення температури середовища до 60 °С вже є життєво небезпечною для людини.

Дим викликає інтенсивне подразнення органів дихання та слизових оболонок. Крім того, у задимлених приміщеннях внаслідок погіршення видимості сповільнюється евакуація людей, а часом провести її зовсім не можливо. Так, при значній задимленості приміщення видимість предметів, що освітлюються лампочкою потужністю 20 Вт, складає не більше 2,5 м.

Недостатність кисню спричинена тим, що в процесі горіння відбувається хімічна реакція оксидування горючих речовин та матеріалів. Небезпечною для життя людини уже вважається ситуація, коли вміст кисню в повітрі знижується до 14% (норма 21%). При цьому втрачається координація рухів, появляється слабкість, запаморочення, загальмовується свідомість.

Руйнування будівельних конструкцій відбувається внаслідок втрати ними несучої здатності під впливом високих температур та вибухів. При цьому люди можуть одержати значні механічні травми, опинитися під уламками завалених конструкцій. До того ж, евакуація може бути просто неможливою, внаслідок завалів евакуаційних виходів та руйнування шляхів евакуації.

Основні причини пожеж на підприємствах є: необережне поводження з вогнем; незадовільний стан електротехнічних пристроїв та порушення правил їх монтажу та експлуатації; порушення режимів технологічних процесів; несправність опалювальних приладів та порушення правил їх експлуатації; невиконання вимог нормативних документів з питань пожежної безпеки.

Дуже часто пожежі на виробництві спричинені необережним поводженням з вогнем. Під цим, як правило, розуміють паління в недозволених місцях та виконання так званих вогневих робіт. Пожежі через виникнення коротких замикань, перевантаження електродвигунів, освітлювальних та силових мереж внаслідок великих місцевих опорів, роботу несправних або за-

лишених без нагляду електронагрівальних приладів складають більше 25% всіх випадків.

7. Мікроклімат приміщення. Роботи можуть проводитися при самих різноманітних температурах повітря, різної її вологості і рухомості, а також під впливом випромінювань від нагрітого обладнання і оброблювальних матеріалів і виробів. Всі ці умови зовнішнього середовища в сукупності прийнято називати метеорологічними умовами. Метеорологічні умови здійснюють великий вплив на самопочуття і працездатність людини. Незважаючи на наявність стін і покриттів, клімат виробничих будівель змінюється із зміною зовнішніх атмосферних умов. Тому метеорологічні умови виробничих будівель і приміщень схильні до коливань сезонного характеру [59]:

а) температура повітря. Значна кількість тепла може проникати в приміщення від сонячної радіації через застікленні поверхні у вікнах будинків. Тепло надходить також у повітря приміщень від працюючого механічного обладнання, при перетворенні електричної енергії в механічну, від працюючих людей і т. і.

Загальна кількість тепла може бути настільки значною, що температура повітря негативно відбивається на самопочутті і працездатності людей. Температура повітря в приміщенні в межах від 15 до 25 °С.

б) вологість повітря. Вологість повітря оцінюється вмістом в ньому водяних парів. При високій вологості повітря його здатність сприймати додаткову вологу стає обмеженою або зовсім припиняється. В приміщенні офісу відносна вологість 60% при температурі 20 °С.

в) рух повітря. Рух повітря всередині цеху спричиняється нерівномірним нагрівом повітряних потоків, а також неправильно запроектованою вентиляцією. Швидкість повітря в приміщенні офісу 0,3 м/с.

Гігієна та безпека праці – умови та чинники, що впливають або здатні впливати на здоров'я та безпеку працівників, тимчасових працівників, персоналу підрядника, відвідувачів та будь-яких інших осіб на робочому місці.

Політика у сфері гігієни та безпеки праці є важливою складовою загальної політики переробних підприємств Миколаївської області та спрямована на:

- створення належних, безпечних і здорових умов праці на кожному робочому місці;
- комплексне вирішення питань охорони праці з охопленням усіх структурних підрозділів та усіх працівників;
- безперервне та динамічне підвищення економічної ефективності та результативності роботи підприємства, поліпшення стану гігієни та безпеки праці при організації та виконанні вантажно-розвантажувальних робіт, обробки транспортних засобів, зберіганні вантажів і наданні транспортно-експедиторських та інших послуг, пов'язаних з організацією та забезпеченням перевезення експортних, імпорتنих, транзитних та інших вантажів, а також на відповідність послуг підприємства міжнародним стандартам управління гігієною та безпекою праці та діючому законодавству;
- задоволення соціальних і економічних інтересів працівників підприємства;
- розвиток нових вантажопотоків та запровадження нових послуг з дотриманням вимог гігієни та безпеки праці;
- створення та розвиток взаємовигідних відносин із замовниками послуг та постачальниками, заснованих на довготривалому партнерстві.

Збереження життя, здоров'я і працездатності працівників, максимальне задоволення потреб замовників і ділових партнерів, залучення нових споживачів, підвищення економічної ефективності роботи, забезпечення позитивної ділової репутації підприємства та захист власних інтересів на ринку виробничих послуг – є пріоритетом.

Політика у сфері гігієни та безпеки праці здійснюється згідно з принципами [60]:

- застосування сучасних методів керівництва, поліпшення якості планування та організації робіт, постійного поліпшення ефективності процесів надання послуг, вдосконалення засобів і технології робіт, модернізації виробництва з неухильним дотриманням встановлених вимог гігієни та безпеки праці;

- випереджувальної діяльності, спрямованої на своєчасне виявлення та усунення негативних факторів, що можуть привести до нещасного випадку, профзахворювання, аварії, а також поточної ідентифікації небезпек, оцінювання ризиків і визначення відповідних засобів управління;

- підтримки необхідного рівня кваліфікації персоналу підприємства, належного оцінювання його зусиль та досягнень;

- інформованості персоналу;

- чіткого розподілу відповідальності та повноважень персоналу по всім напрямкам діяльності, забезпечення участі всіх працівників підприємств переробної галзі в реалізації Політики у сфері гігієни та безпеки праці.

Ідентифікація небезпек і оцінка ризиків є постійним процесом на підприємстві. При здійсненні даного процесу необхідно враховувати наступні умови:

- стандартні і нестандартні види діяльності;
- діяльність всіх осіб, які мають доступ до робочого місця (включаючи субпідрядників і відвідувачів);

- поведінку людей, їхні можливості та інші людські чинники;

- ідентифіковані небезпеки, джерело яких не пов'язане з робочим місцем, але які здатні шкідливо впливати на здоров'я і безпеку осіб, що знаходяться під управлінням підприємства на робочому місці;

- небезпеки, що виникли поблизу робочого місця внаслідок робочої діяльності під управлінням підприємства;

- інфраструктуру, обладнання та матеріали на робочому місці, використані як самим підприємством, так і іншими;

- зміни або пропоновані зміни до структури підприємства, його діяльності або використовуваних матеріалів;
- модифікації системи менеджменту професійного здоров'я та безпеки, включаючи тимчасові зміни, та їх вплив на операції, процеси і діяльність;
- будь-які відповідні законодавчі зобов'язання, що стосуються оцінки ризиків та впровадження необхідних заходів управління;
- конструктивне виконання робочих ділянок, установок, машин/устаткування, операційних процедур та організації роботи, включаючи їхню адаптацію до людських можливостей.

Перегляд реєстрів ризиків здійснюється не рідше одного разу на рік структурними підрозділами підприємства. При необхідності, у разі зміни технології робіт, введення в дію нового обладнання, переробки нового вантажу та інш., в Реєстри небезпек та ризиків вносяться відповідні зміни.

Ідентифікація небезпек проводиться для наступних виробничих умов:

- нормальна робота – Н;
- аномальні умови – АН (запуск/зупинка обладнання, планово-попереджувальні ремонти та ін.);
- аварійна ситуація – АС (передбачувана або яка мала місце).

Процедура проведення ідентифікації небезпеки та оцінки ризиків проводиться для кожного робочого місця, або об'єкта з ідентичними робочими місцями і включає певні етапи:

- ідентифікація небезпек на робочому місці та можливі наслідки її впливу;
- оцінка ризиків в підрозділі і складання «Реєстру небезпек та ризиків структурного підрозділу»;
- загальний «Реєстр небезпек та ризиків».

Основні небезпечні і шкідливі виробничі фактори та заходи з безпеки:

1. На території виробничого підприємства виробляються вантажні роботи, в яких бере участь велика кількість перевантажувальної техніки, кранів, навантажувачів, іншого технологічного транспорту.

2. Працівники переробних підприємств, особи, які відвідують виробництво, повинні вживати заходів обережності при пересуванні робочою територією, перед початком роботи, під час роботи, в аварійних ситуаціях, по закінченні роботи і знати, що на них можливий вплив небезпечних і шкідливих виробничих факторів (фізичних, хімічних, біологічних, психофізіологічних), в тому числі таких:

- рухомі машини і механізми; рухомі частини виробничого обладнання;
- пересуваються вироби, вантажі;
- падіння інструменту, виробів, вантажів;
- підвищена запиленість і загазованість повітря робочої зони;
- підвищена або знижена температура поверхонь обладнання;
- недостатня освітленість робочої зони;
- гострі кромки, задирки і шорсткість на поверхнях вантажу, інструментів, обладнання;
- розташування робочого місця на значній висоті відносно рівня землі;
- хімічні небезпечні і шкідливі речовини і інші фактори.

3. Велику травмоопасність представляють постійно переміщувані при маневрових роботах залізничні вагони. У разі загрузки або розгрузки сировини або готової продукції у порту є більше 50 перетинів доріг із залізничними коліями; не охороняються переїзди, які становлять велику небезпеку для людей і транспорту. Тому, в будь-якому випадку, перш ніж перейти залізничні колії (на переїзді, на причалі, складі) необхідно переконатися в тому, що відсутні маневри в даному місці, вагони не рухаються. Переходити залізничні колії ближче 2 м від вагонів, що стоять забороняється. Забороняється переходити колії перед рухомими вагонами, підлазити під вагонами, перелазити через зчіпні пристрої вагонів.

4. Велику небезпеку становлять стрілочні переводи залізно-дорожніх шляхів. Переведення стрілок здійснюється автоматично з пульта чергового по станції. При попаданні ноги в простір між дотепним і рамною рейкою, притискне зусилля якого становить близько 600 кілограм, людина може отримати важку травму. Тому категорично забороняється ходити по залізничних коліях і наступати на стрілочні переводи.

5. Потенційну небезпеку становлять собою холодильні установки, робочим агентом в яких є аміак -безбарвний газ з різким запахом нашатирю. Суха суміш аміаку з повітрям здатна вибухати, добре розчиняється у воді, легше повітря, при виході в атмосферу димить. У високій концентрації збудливо діє на центральну нервову систему і викликає судоми. При попаданні на шкіру може викликати опіки різного ступеня.

6. Забороняється куріння на території переробного підприємства. Палити дозволяється в строго встановлених місцях.

7. На території виробничого підприємства забороняється годувати і утримувати бродячих тварин.

8. На території переробного підприємства слід дотримуватися вимог дорожнього руху і знаків безпеки.

9. Рух здійснюється відповідно до схем безпечного руху транспорту і пішоходів, які вивішені на видних місцях. Дотримання правил дорожнього руху обов'язково. Пішоходам слід рухатися по тротуарах і пішохідних доріжках, якщо доріжок немає, то необхідно йти по краю проїжджої частини в один ряд, назустріч руху транспорту (по лівій стороні). У будь-якому випадку, коли проїжджає технологічний транспорт, необхідно проявляти особисту обережність, зупинитися, пропустити транспорт. Водіям усіх транспортних засобів - легкових, вантажних, технологічних - необхідно слідувати вказівкам знаків дорожнього руху.

Максимально допустима для транспорту швидкість - 30 км / год по головній дорозі, в місцях проведення вантажних робіт - 5 км / год, на транспортній естакаді - 50 км / год. В території підприємства передбачені

спеціальні стоянки для транспорту. У районах вантажних робіт, на вантажних складах, рампах стоянка і парковка автотранспорту категорично забороняється.

10. За порушення вимог цього Положення працівники певних служб мають право тимчасово вилучати у порушників пропуску на територію підприємства до проведення з ними позапланового інструктажу.

11. Організовані колони людей (студентів, курсантів і т.п. під керівництвом цих фракцій) повинні рухатися по правій стороні проїжджої частини не більше, ніж в три ряди, не створюючи перешкод руху транспортних коштів. Попереду і позаду колони з лівого боку повинні бути супроводжуючі з червоними прапорцями, а в темний час доби і в умовах недостатньої видимості - із засвіченими ліхтарями: спереду білого світла, ззаду - червоного.

12. Всі місця і ділянки підприємства, що представляють небезпеку для людей і транспорту, що рухається, а також відкриті люки, колодязі, котловани, прорізи, траншеї закриваються огорожею. Найбільш небезпечні ділянки проїжджої частини доріг і виконання вантажно-розвантажувальних робіт огорожені стаціонарними бетонними блоками.

Заборонено заходити в огорожених зони, знімати, змінювати або переміщати огороження, знаки та інші пристрої безпеки.

13. Категорично забороняється вхід в зони вантажно-розвантажувальних робіт. При пересуванні поблизу перевантажувальних майданчиків, рамп, де відбуваються вантажні роботи, необхідно бути особливо уважним.

Обходити транспорт, що стоїть на завантаженні або розвантаженні і перевантажувальні машини необхідно тільки, попередньо переконавшись, що водій не збирається рухатися. Забороняється навіть короткочасно знаходитися під піднятим вантажем, поблизу поворотних частин гусеничних і автомобільних кранів.

14. Заходити в неосвітлені і непровітрювані зерносховища забороняється. Вхід в зерносховище може здійснюватися після дозволу адміністрації підприємства і керівника робіт.

15. Індивідуальні засоби захисту - спецодяг, спецвзуття, різні запобіжні пристосування застосовують для захисту працюючих від несприятливих метеорологічних, хімічних, теплових, електричних та інших впливів. Норми безплатної видачі спеціального одягу, спецвзуття, обмундирування та інших засобів індивідуального захисту робітникам і службовцям виробничого підприємства вказані в колективному договорі.

Так, наприклад, носіння захисних касок обов'язково для всіх, хто знаходиться в місцях по переміщенню вантажів (склади, зерносховища, вагони і т.д.), при виконанні ремонтних робіт або роботах на висоті.

Робітники, які працюють на висоті, крім цього, повинні користуватися запобіжними поясами.

Робітники, зайняті приготуванням розчинів кислот і лугів зобов'язані користуватися індивідуальними засобами захисту (захисні окуляри, гумові чоботи, рукавички). Перевантаження пилять (зерно, насіння соняшника та інших сільськогосподарських культур), тому роботи повинні здійснюватися із застосуванням респіраторів. На роботах з утворенням іскор, осколків або стружок необхідно використовувати захисні окуляри.

16. На виробничому підприємстві є велика кількість електроустановок, які перетворюють, розподіляють і споживають електроенергію.

Електроустановки споживають електроенергію високої напруги від 220 Вт до 6000 Вт, тому для безпечного виконання робіт проводиться комплекс заходів щодо недопущення ураження людей електричним струмом. Це і порядок допуску до роботи, організація суворого контролю за безпечним виконанням робіт, виробництво відключень, вивішування попереджувальних плакатів, влаштування огорожі, накладення заземлень і т.д.

Всім працюючим необхідно дотримуватися особистої обережності при роботі поблизу електроустановок. Категорично забороняється сидати на

електроколонки, відкривати їх, ставати на електрокабелі. Зерносклади, склади, установки на території виробничого підприємства в зв'язку з їх великою відносною вологістю відносяться до приміщень особливо небезпечним в частині ураження людей електричним струмом; тому для переносного освітлення використовуються світильники напругою не більше 12 В.

Дії працівників при виникненні нещасного випадку:

1 У разі поразок електричним струмом, що супроводжуються клінічною («уявною») смертю, питання про доцільність або марність заходів щодо поживлення потерпілого має право вирішити тільки лікар.

Необхідно надати першу допомогу потерпілому і викликати лікаря. Перш за все необхідно якомога швидше звільнити потерпілого від дії струму, так як від тривалості цього впливу залежить важкість електричної травми.

Відключення проводиться за допомогою вимикачів, рубильника та іншого обладнання, що відключає апарату, а також шляхом зняття або викручування запобіжників (пробок), роз'єму штепсельних з'єднань.

Якщо потерпілий знаходиться на висоті, то відключення установки, і тим самим звільнення від струму, може викликати його падіння. В цьому випадку необхідно вжити заходів, що попереджають падіння потерпілого або забезпечують його безпеку.

При відключенні електроустановки необхідно передбачити освітлення місця події від іншого джерела (аварійне освітлення, акумуляторний ліхтар і т.п.) з урахуванням вибухо-і пожежонебезпеки приміщення, не торкаючись до потерпілого (щоб самому не опинитися в контакті з токопровідною частиною і під напругою).

а) Напруга до 1000 В - скористатися канатом, палицею, дошкою (Будь-яким іншим сухим, непровідним електричним предметом), або відтягнути потерпілого на суху поверхню, використовувати діелектричні рукавички, гумовий килимок. Діяти рекомендується однією рукою, тримаючи другу в кишені або за спиною. Якщо електричний струм проходить в землю через

потерпілого і він судорожно стискає в руці один токопровідний елемент, простіше перервати струм, відокремивши потерпілого від землі, підсунувши під нього суху дошку, або відтягнувши ноги від землі мотузкою або відтягнувши потерпілого за одяг. Також можна перерубати дроти сокирою з сухим дерев'яним держакком або перекусити їх інструментом з ізольованими ручками. перерубувати або перекушувати проводи необхідно пофазно (тобто кожен провід окремо).

б) Напруга вище 1000 В - надягнувши діелектричні рукавички і боти діяти штангою або ізолюючими кліщами, розрахованими на відповідну напругу. При цьому слід пам'ятати про безпеку напруги кроку, якщо струмоведучі частини лежать на землі, і після звільнення потерпілого від дії струму необхідно винести його з небезпечної зони.

На лініях електропередачі, коли не можна швидко відключити їх з пунктів живлення, для звільнення потерпілого, якщо він стосується проводів, слід провести замикання проводів накоротко, накинувши на них неізольований провід, який має достатній перетин, заземлений за один кінець.

Після звільнення потерпілого від дії електроструму необхідно оцінити його стан за такими ознаками:

а) свідомість - ясна, відсутня, порушена (потерпілий загальмований або збуджений);

б) колір шкірних покривів і видимих слизових (губ, очей) - рожеві, синюшні, бліді:

в) дихання - нормальне, відсутнє, порушене (неправильне, поверхневе, хрипить);

г) пульс на сонних артеріях - добре визначається (ритм правильний або неправильний), погано визначається, відсутній;

д) зіниці - вузькі, широкі.

Якщо у потерпілого відсутні свідомість, дихання, пульс, шкірний покрив синюшний, а зіниці широкі (0,5 см в діаметрі), можна вважати, що він

знаходиться в стані клінічної смерті, і негайно приступати до реанімування організму за допомогою штучного дихання і зовнішнього масажу серця.

Категорично забороняється потерпілого від електричного струму сильно струшувати, кидати на землю, роздягати і закопувати в землю.

## 2 Перша допомога при отриманні інших травм.

2.1 Удари. Для ослаблення болю і зменшення крововиливу при ударах слід підставити забите місце під струмені холодної води, прикласти до місця удару лід, сніг, рушник, змочений у холодній воді.

2.2 Переломи (порушення цілісності кістки). переломи поділяються на відкриті (пошкоджені кістки і м'язи) і закриті (відкритих ран немає). При відкритому переломі необхідно край рани змастити йодом і накласти шину (смужку фанери, палиці, картону і т.д.). Шину прив'язують бинтом, мотузком, ремнем і т.п. При переломі ребер на грудну клітку накладають помірно тиснучу пов'язку. При переломі ключиці або лопатки руку підв'язують косинкою.

2.3 Опіки. При опіку 1-го ступеня (почервоніння шкіри) шкіру обмивають струменем чистої води і змочують спиртом, одеколоном або слабким розчином марганцівки. При опіку 2-го ступеня (поява пухирів, наповнених рідиною) необхідно накласти стерильну пов'язку, попередньо знявши одяг з пошкодженого місця. При опіку 3-й і 4-го ступеня потерпілого слід терміново госпіталізувати до лікувального закладу. Якщо опік викликаний хімічними речовинами, слід обпечені місця обмити холодною водою. На опік, викликаний кислотами, має бути накладена пов'язка, просочена розчином питної соди (одна чайна ложка на склянку води). При опіках лугами накладають пов'язку, просочену слабким розчином столового оцту або борної кислоти (одна чайна ложка на склянку води).

2.4 Отруєння парами аміаку. Необхідно велика кількість свіжого повітря, вдихання теплих водяних парів, розчину ментолу. Пити тепле молоко, боржомі. При ураженні шкіри - обливання чистою водою,

накладення примочок з розчину оцтової кислоти. При зупинці дихання - штучне дихання.

При попаданні в очі - негайно промити водою і закапати альбуцидом або оливковою олією.

2.5. У всіх експлуатаційних підрозділах поблизу місць проведення робіт знаходяться укомплектовані аптечки для надання першої допомоги.

3. При виникненні аварійних ситуацій необхідно:

- негайно повідомити про аварію керівнику робіт (майстру, виконроба) або іншу посадову особу;

- вжити необхідних заходів щодо усунення умов, які загрожують життю та здоров'ю людей, навколишньому середовищу;

- викликати при необхідності пожежну команду, швидку допомогу та інші спецпідрозділи;

- вжити всіх можливих заходів для недопущення потрапляння людей в зону аварії і з виведення людей з цієї зони;

4. Помітивши загорання, необхідно негайно повідомити своєму керівнику або іншій посадовій особі, а також в пожежну охорону та приступити до гасіння підручними первинними засобами.

Для гасіння пожежі в електроустановках необхідно застосовувати вуглекислотні вогнегасники. При гасінні пожежі можна застосовувати азбестові або грубошерсті покривала, пісок.

Порядок розслідування та обліку травматичних випадків:

Перш за все, якщо стався травматичний випадок, необхідно вжити заходів з надання медичної допомоги потерпілому, повідомити в швидку медичну допомогу, зберегти обстановку на місці події, якщо це не загрожує життю і здоров'ю потерпілого і оточуючих людей, і повідомити про те, що трапилося керівнику підрозділу і інженеру з охорони праці.

Якщо працівник отримав навіть незначну травму, він зобов'язаний повідомити про це керівнику робіт, або керівнику підрозділу, в якому він працює. Обов'язковому розслідуванню підлягають нещасні випадки, що

сталися на території підприємства при виконанні потерпілим трудових обов'язків, завдань адміністрації, керівника робіт (майстра, начальника ділянки і т.д.), що відбулися як протягом робочого часу (включаючи встановлені перерви), так і протягом часу, необхідного для приведення в порядок знарядь виробництва, одягу тощо перед початком роботи або після закінчення її, а також при проїзді на наданому підприємством транспорті на роботу або з роботи, що викликали втрату у працівника працездатності на термін не менше одного дня (зміни) або необхідність переведення його з роботи за основним фахом на іншу, легшу роботу.

Нещасний випадок може бути не пов'язаний з виробництвом, якщо в наслідок розслідування встановлено, що він стався при виготовленні постраждалим в особистих цілях будь-яких предметів, самовільному використанні в особистих цілях транспортних засобів, механізмів, устаткування, інструменту, при розкраданні матеріалів або інших цінностей, в результаті сп'яніння і в ряді інших випадків.

Для розслідування нещасного випадку роботодавцем потерпілого створюється комісія, яка проводить розслідування відповідно до «Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві».

За результатами розслідування складається акт, один примірник якого видається потерпілому. Потерпілий або особа, яка представляє його інтереси, не включається до складу комісії, але має право брати участь в її засіданнях, висловлювати свої пропозиції, додавати до матеріалів розслідування документи, що стосуються нещасного випадку, давати відповідні пояснення, в тому числі висловлювати в усній та письмовій формі власну думку щодо обставин і причин нещасного випадку та одержувати від голови комісії інформацію про хід проведення розслідування.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про охорону праці» всі працівники підлягають обов'язковому державному соціальному страхуванню від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Страхування від нещасного випадку є самостійним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомогою якого здійснюється соціальний захист, охорона життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності.

## ВИСНОВКИ

При виконанні магістерської роботи зроблено наступні висновки та пропозиції:

1. Визначено, що переробна промисловість України ґрунтується на конкретних природних та соціально – економічних умовах, які дозволяють їй займати провідний вид діяльності. Вона є головним джерелом створення доданої вартості у валовому продукті країни.

2. Важливими резервами розвитку переробної галузі України і насамперед Півдня України є:

- комплексна модернізація виробничої та міжгалузевої структури;
- зміни щодо перебудови виробничих і земельних відносин та розвиток нових організаційних форм і форм власності;
- впровадження радикальних структурно – інвестиційних змін;
- удосконалення фінансово – кредитних відносин на основі системи державного регулювання;
- підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів і запровадження комплексної переробки.

3. Обґрунтовано, що для використання резервів розвитку переробної промисловості найбільш ефективним є інноваційно – інтенсивний шлях.

4. Розкрито особливості екстенсивного і інтенсивного шляхів розвитку виробництва та їх окремих напрямків: інноваційно - екстенсивного та інноваційно – інтенсивного.

5. Виконано деталізацію факторів, що складають групу факторів розвитку виробництва на окремому підприємстві за назвою «За характером виробництва. При цьому дана авторська трактовка суті поняття «фактор розвитку виробництва».

6 Удосконалено науково – методичне забезпечення розробки інноваційної програми розвитку підприємства і виділені першочергові

фактори для включення в інноваційну програму розвитку переробних підприємств.

7. Миколаївщина має значні можливості для розвитку агропромислового комплексу, завдяки сприятливим природно-кліматичним умовам та родючій землі. Область вважається однією із регіонів інтенсивного землеробства в Україні та має великий земельний фонд, що характеризується високим ступенем освоєння, адже сільськогосподарські угіддя в області займають 81,6 % загальної площі. Загальна площа сільськогосподарських угідь Миколаївської області перевищує 2,0 млн га (близько 5 % площ України), з яких 1,7 млн га становить рілля (84,7 % у загальній структурі), 11,6 тис. гектарів – сади та виноградники.

8. Україна є провідним експортером соняшнику та олії, головними покупцями яких є Кіпр, США, Болгарія, Білорусь, Литва, Росія. Виробництво насіння соняшнику є основою формування олійно-переробного підкомплексу, який включає вирощування олійних культур, підприємства, що займаються заготівлею, зберіганням, висушуванням, очищенням насіння, та підприємства олійно-жирової промисловості.

9. Успішне підприємство з сучасними технологіями виготовлення продукції користується попитом та може привабити потенційних інвесторів, які будуть інвестувати свої гроші у розвиток цього підприємства та потенційних партнерів, що забезпечить сталий розвиток конкурентоспроможності підприємств переробної галузі.

10. В Україні поки ще не створені основи конкуренції й економічної зацікавленості переробних підприємств у виборі найбільш ефективних інноваційних проектів і рішень, у визначенні оптимальних господарських зв'язків, в укладанні договорів з постачальниками, що забезпечують високу якість сировини й матеріалів, своєчасність їх поставок і зниження вартості.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» [Текст] : [Верховна Рада України від 04.07.2002 № 40-IV] //[Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
2. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [Текст] : [Верховна Рада України від 13.12.1991 № 1977-XII] //[Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
3. Закон України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні» [Текст] : [Верховна Рада України від 08.09.2011 № 3715-VI] //[Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>
4. Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [Текст] : [Верховна Рада України від 10.02.1995 № 51/95-ВР] //[Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-вр#Text>
5. Закон України Про державне регулювання у сфері трансферту технологій [Текст] : [Верховна Рада України від 14.09.2006 № 143-V] //[Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16>
6. Закон України Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків [Текст] : [Верховна Рада України від 16.07.1999 № 991-XIV] //[Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/991-14>
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.12.2021 № 1687-р «Про затвердження плану заходів на 2021-2023 роки з реалізації Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» [Текст] : [Верховна Рада України] //[Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1687-2021-%D1%80#Text>
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 526-р «Про схвалення стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період

до 2030 року» [Текст] : [Верховна Рада України // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>

9. Адаменко О.А. Концептуальні засади інноваційного розвитку підприємств / О.А. Адаменко // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2010. – № 35. – С. 5-10. 20. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnukht\\_2010\\_35\\_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnukht_2010_35_3)

10. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи : навч. посібник для студ. вузів / С.М. Ілляшенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2003. – 278 с.

11. Мороз О.С. Формування системи показників для оцінювання інноваційного розвитку підприємства / О.С. Мороз // Экономика Крыма. – 2012. – № 3(40). – С. 263-266.

12. Пілявоз Т.М. Інноваційний розвиток підприємства як важливий аспект розвитку економіки / Т.М. Пілявоз // Інноваційна економіка: Всеукр. наук.-вироб. журнал. – 2012. – № 4. – С. 185-190.

13. Федулова І.В. Синергетична еволюційна модель інноваційного розвитку підприємства / І.В. Федулова // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2010. – № 36. – С. 114-118.

14. Погорелов Ю.С. Оцінювання та моделювання розвитку підприємства : монографія / Ю.С. Погорелов. – Луганськ : Глобус, 2010. – 512 с.

15. Підкамінний І.М. Системні фактори впливу на інноваційний розвиток підприємства [Електронний ресурс] / І.М. Підкамінний, В.С. Ціпуринда // Ефективна економіка. – 2011. – № 3.– Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=480>.

16. Шапошник А.О Сучасний стан нормативно - правового регулювання інноваційної діяльності та діяльності з надання послуг в інноваційній сфері України, Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2019, Серія ПРАВО. Випуск 58. Том 1

17. Конституція України [Текст] : [Верховна Рада України від 28.06.1996 254к/96-ВР] //[Електронний ресурс] - Режим доступу:
18. Микитюк П. П., Крисько Ж. Л., Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Скочиляс С. М. Інноваційний розвиток підприємства. Навчальний посібник. – Тернопіль: ПП «Принтер Інформ», 2015. – 224 с.
19. Балабанов И. В. Инновационный менеджмент / И. В. Балабанова. – СПб., 2001 – 304 с.
20. Організаційно-економічні аспекти інноваційного оновлення національного господарства : наук. монографія / М. М. Єрмошенко. – К. : національна академія управління, 2008. – 216 с.
21. Мойсеєнко І. П. Інтелектуальний потенціал інноваційного розвитку підприємства / І. П. Мойсеєнко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – № 3. – с. 166–169.
22. Инновационный менеджмент в АКП / Р. Н. Миниханов, В. В. Алексеев, Д. И. Файзрахманов, М. А. Сагдиев. – М. : Из-во МСХА, 2003. – 432с.
23. Бойчик І.М. Економіка підприємства : навч. посіб. / І.М. Бойчик. – К.: Атіка, 2004. – 480 с.
24. Грига В. Ю. Інноваційна активність української промисловості в контексті технологічного розвитку / В. Ю. Грига // XII Международная научно–практическая конференция «Проблемы и перспективы инновационного развития экономики». – К. : СПД Цудзинович Т. И. – 2008. – с. 88–93.
25. Інноваційна політика в сучасних умовах трансформації економіки: монографія /За ред. Професора В. А. Вириги – Полтава : ГзОВ “Видатництво“Інтер Графіка”, 2005. – 648 с.
26. Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу : монографія / За ред. д. е. н., професора С. М. Ілляшенко – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2008. – 615 с.

27. Інноваційний розвиток підприємства [Текст] : навчальний посібник / Н. І. Шиян ; Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва. - Харків : Друкарня Мадрид, 2019. - 234 с.
28. Инноватика: словарь понятий и терминов / Сост. общ. ред. В. А.Макаренко. – 3-е изд. – М. : Республика, 2000. – 201 с.
29. Бондаренко С. А. Стійкий інноваційний розвиток промислового підприємства: антикризові механізми забезпечення [Текст] : монографія; Інститут проблем ринку та економічно-екологічних досліджень НАН України. Харків : ПромАрт, 2017. 607 с.
30. Волощук Л. О. Інноваційний розвиток та економічна безпека промислових підприємств: проблеми комплексного управління [Текст] : монографія; Одеський національний політехнічний університет Одеса : Апрель, 2015. 395 с.
31. Інноваційний менеджмент : навч. посібник / Т. І. Лепейко, В. О.Коюда, С. В. Лукашов та ін. – Харків : ВД «ИНЖЕК», 2005. – 440 с.
32. Уайт П. Управление исследованиями и разработками / Под ред. Д.Н. Бобрішева ; сокр. пер. с англ. – М. : Экономика, 1982. – 24 с.
33. Устенко С. В. Моделювання науковомістних виробничих систем : монографія / С. В. Устенко. – К. : ТОВ ВД “ЕКМО”, 2008. – 329 с.
34. Управління економічними процесами та інноваційний розвиток промислових підприємств в умовах динамічних змін зовнішнього середовища [Текст] : кол. монографія / [Шарко М. В. та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Шарко М. В.] ; Херсон. нац. техн. ун-т, [Каф. економіки і підприємництва]. - Херсон : Вишемирський В. С., 2017. 264 с.
35. Колесниченко В. Ф. Методика оценки зффективности инновационных проектов / В. Ф. Колесниченко // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» : зб. наук. пр.Вип. 24 – X. : НТУ «ХП», 2001. – С. 8–11.
36. Інноваційний розвиток підприємства [Текст] : навчальний посібник / В. Ф. Прудніков, М. В. Куцинська ; Держ. ВНЗ "Український

державний хіміко-технологічний університет". - Дніпро : ДВНЗ УДХТУ, 2018. - 179 с.

37. Бездудный Ф.Ф. Сущность понятия инновации и его классификация /Ф.Ф. Бездудный, Г.А. Смирнова, О.Д. Нечаева // Инновации. – 1998. – № 2-3. –С. 98-99.

38. Зеленьак В.В. Інноваційний процес як об'єктивна закономірність розвитку економіки підприємств переробної галузі / В.В. Зеленьак // Глобальні та національні проблеми економіки, МНУ імені В.О. Сухомлинського, електронне наукове фахове видання, -вип.13. – 2016.- С.592-595.

39. Літвінова І.М. Інноваційний розвиток підприємства: інформаційне забезпечення : монографія. Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Лисичанськ : ПромЕнерго. 2015. 228 с.

40. Махова Г. В. Стратегічні альянси підприємств як засіб реалізації інновацій / Г. В. Махова, М. І. Дяченко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – №3. – С. 54–56.

41. Меркулов М. М. Науково-технологічний розвиток і управління інноваціями : монографія / М. М. Меркулов. – Одеса : Фенікс, 2008. – 344 с.

42. Баканов М. И. Теория экономического анализа / М. И. Баканов, Л. Д.Шеремет. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 288 с.

43. Зеленьак В.В. Удосконалення організаційних структур управління інноваційною діяльністю переробних підприємств агропродовольчої сфери /В.В. Зеленьак // Причорноморські економічні студії, науково-практичний журнал -вип.12. – 2017.- С.251-258.

44. Гриньов А. В. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств у глобальному середовищі / А. В. Гриньов. – Х. : ВД «ХНАДУ»,2008. – 148 с.

45. Кількісні методи експертного оцінювання : науково -методична розробка / уклад. : В. П. Новосад, Р. Г. Селіверстов, І. І. Артим. - К. : НАДУ, 2009. – 36 с

46. Мартинова О.В., Шевченко О.К Застосування методу експертних оцінок в економічних дослідженнях, Харківський національний університет імені Семена Кузнеця, «Молодий вчений» № 2 (90) лютий, 2021 р.,

47. Закон України «Про охорону праці»[Текст] : [Верховна Рада України від 14.10.1992 № 2694-ХІІ] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>

48. Закон України «Про охорону здоров'я» [Текст] : [Верховна Рада України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

49. Закон України «Про пожежну безпеку» [Текст] : [Верховна Рада України від 17.12.1993 № 3745-ХІІ] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3745-12>

50. Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційний захист» [Текст] : [Верховна Рада України від 08.02.1995 № 39/95-ВР] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/39/95-вр>

51. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [Текст] : [Верховна Рада України від 24.02.1994 № 4004-ХІІ] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4004-12>

52. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» [Текст] : [Верховна Рада України від 23.09.1999 №1105-ХІV] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/ed20110101/page2>

53. Кодекс законів про працю України [Текст] : [Верховна Рада УРСР від 10.12.1971 № 322-VІІІ] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

54. Порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві [Текст] : [Постанова

Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1232] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1232-2011-п>

55. Порядок видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки [Текст] : [Постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 № 1107] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1107-2011-п>

56. Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці [Текст] : [Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.1992 №442] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/442-92-п>

57. Загальні вимоги стосовно забезпечення роботодавцями охорони праці працівників [Текст] : [Наказ МНС України від 25.01.2012 № 67] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0226-12>

58. Жидецький В. Ц. Основи охорони праці – Львів Афіша, 2010. – Журнал: Маркетинг и маркетинговые исследования, #2, 2012 г. [Електронне посилання]: <http://grebennikon.ru/article-waja.html>.

59. Анісімов М. В. Охорона праці: Навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. – К : Видавничий центр КТКК, 2010. – 116с.

60. Національний профіль з безпеки та гігієни праці Україна, Журнал «Охорона праці», Міжнародна організація праці, червень 2018 р., публікацію підготовлено за підтримки Європейського Союзу, [Електронне посилання] 978-92-2-031121-9 (web pdf ).